

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

120667

LIBERALİZM DÜŞÜNCESİNİN
TEMELİ OLARAK JOHN LOCKE'DA
DEVLET FİKRİ

MASTER TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Hazırlayan
Elif Yeşim ÜNALDI

120667

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Kazım SARIKAVAK

Ankara-2002

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

.....Elif Yeşim ÜNALDI'ya ait "Liberalizm Düşüncesinin
.....Temeli Olarak John Locke'da Devlet Fikri"
adlı çalışma, jürimiz tarafından.....Felsefe
Anabilim/anasanat Dalında DOKTORA/SANATTA YETERLİK/YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

Üye.....Doç. Dr. Kazım SARIKAVAK
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı (Danışman)

Üye.....Prof. Dr. Recep KILIÇ
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

ÖZET

Düşünce tarihinin derinliklerine baktığımız zaman bazı filozofların görüşleri yaşadıkları çağı aşarak gelecek yüzyıllara kaynaklık etmiştir. Bu filozoflardan biri de 17. yy'la birlikte başlayan liberal söylemlere öncülük etmiş J. Locke'dur. Liberal öğretinin temeli olarak J. Locke'un devlet fikri çalışmamızın ana konusunu oluşturur. Bu itibarla tezimizde düşünce tarihindeki devlet fikirlerini, Locke'un yaşadığı siyasi ortamı, liberalizm kavramını, onun devlet fikri çerçevesinde oluşturduğu teorileri ve son olarak bazı düşünürlerle karşılaştırmasını ele aldık, onlara olan etkilerini görmeye çalıştık.

Bu araştırmada öncelikle, Locke'un siyasi teorisiyle İngiltere'de gerçekleştirilen 1688 devriminin savunusunu yapmış olduğunu görmekteyiz. Onun devlet fikrini sergilediği "Hükümet üstüne iki inceleme" zalim bir kralı aşağı indirme ve eski hakları geri alma amacıyla yapılan bir devrimi haklı çıkarmak için kullanılmıştır. O bu amaca ulaşmanın meşru yollarını göstermek için doğal hukuk fikrine ve ona kaynaklık eden ilahi irade'ye başvurmuştur.

İnsanlar doğa durumundan doğal hakları olan yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını kendilerinde saklı tutmak kaydıyla bir sözleşme imzalayarak sivil topluma geçmiştir. Öncelikle bireyler kendi aralarında bir sözleşme ile toplumu inşa etmiş, ardından yöneticilerle bir sözleşme imzalayarak siyasi erki oluşturmuşlardır. Siyasi erkin ve bireyin görevi doğal hakları korumaktır. Öyle ki, gerek doğa durumunda gerek sivil toplumda kim doğa yasalarını ihlal ederse cezalandırılmalıdır. Bu yasaları çiğneyen yönetim de olsa ona boyun eğmemek Tanrı'ya karşı her bireyin

sorumluluğudur. Böyle bir durumda birey, devrettiği cezalandırma hakkını geri alma hakkına sahiptir. Locke doğal hakları korumanın Tanrı'ya karşı bir mecburiyet olduğunu göstermektedir. Yöneten ve yönetilenlerin eylemlerini doğal hukukla ve dolayısıyla ilahi iradeyle sınırlandırarak, 1688 devrimini meşrulaştırmak istemiştir.

Çalışmamız esnasında Locke'un devlet fikri içinde iki eksiklikle karşılaştık. Bunlardan ilki mülkiyeti doğal haklar içine alarak ve onu kişiliğin bir parçası haline getirerek kutsallaştırmasıdır. Diğer ise "hoşgörü" kavramını diğer liberallerden farklı olarak tek bir mezhep ile sınırlı tutmasıdır. Hoşgörüü tek bir mezheple sınırlandırması ve başka alanlar için hiç bir şey söylememesi Locke'un devlet görüşlerine gölge düşürdüğü kanaatindeyiz.

Yine de Locke, Liberalizm geleneği içinde yer alan özgürlük, bireysellik, tarafsızlık, hoşgörü gibi kavramlarla kendi yönetim şeklini inşa eden ilk düşünür olmuştur. Dolayısıyla da bu kavramlar onu liberalizm düşüncesinin öncüsü yapmıştır.

SUMMARY

When we have a look at the history of thought deeply, ideas of some philosophers have been source to next centuries exceeding their own eras. One of these philosophers is J. Locke who was the initiator of liberal speeches in the 17th century. As the foundation of liberal doctrine, J. Locke's state idea forms the main subject of our study. For this reason, in our thesis, we mentioned state ideas, liberalism, political atmosphere that Locke lived in, theories that he formed in the picture of state idea and lastly comparison with some thoughts and effects on them

In this study, first of all, we see that Locke supported 1688 Revolution in England with his political idea. His state idea was used to legalise a revolution with an aim to knock over a cruel king and to take former rights back. He used the holy desire, which was a source to law, to show the legal ways to reach that aim people turned to civil society which has natural rights from nature state Provided they keep freedom and accommodation rights by signing agreement. Firstly, people formed society by signing agreement between they and then formed political power by signing agreement with administrators.

Duty of political authority and every member is to preserve natural rights so, both in nature and in society, he who breaks the natural laws should be punished. It's the responsibility of each member to God to rebel to the those who break these laws even authorities. In such a situation, the member has the right to take back the right to punish and judge Locke shows that it's a must to god to preserve the natural rights. He wanted to limit the activities of the manipulated and manipulators by law consequently by holy power. So he legalised 1688 revolution.

During our study, we faced especially two deficiencies in Locke's political theory. First of them is his coursing possession as holy by putting in to natural rights. The other one is limiting tolerance with Christianity and with it's variations apart from the other liberals. We believe that Locke's not approving those who have no possessions for citizenship and limiting tolerance with only one religion and its sects and saying nothing for other subjects overshadow his state ideas.

In spite of these, Locke has been the first philosopher in liberalism building his own management with concept such as individualism, neutrality and tolerance. Consequently these concepts have made him the leader of liberalism idea.

ÖNSÖZ

İnsan kendi varlığının farkına vardığı günden beri kendini toplum içinde yaşar bulmuştur. Zamanla toplumu kimin yöneteceği, yani siyasi iktidarın kullanılması sorunu ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda da siyasi iktidarın kaynağı ve kullanım biçimi konusunda farklı düşünceler birbirini izlemiştir.

“Liberalizm Düşüncesinin Temeli Olarak J. Locke’da Devlet Fikri” adlı çalışmamız, bugünün modern devlet anlayışlarına kaynaklık eden liberalizm düşüncesinin tohumlarını atan, 17. Yüzyılın önemli düşünürlerinden J.Locke’un devlet anlayışını konu edinmektedir. Çalışmamızın giriş bölümünde J. Locke’un hayatı, eserleri ve düşünce tarihinde devlet fikrini belirtmeye çalıştık. Birinci bölümde, Locke’un devlet görüşünü anlamak için 17. y.y. İngiltere’sinde 1688 olayları ve Patriarşizm (Babaerkil) teorisi üzerinde durarak Locke’un yaşadığı dönemdeki İngiltere’nin siyasi ortamını araştırdık. Ardından Liberalizm kavramının ne anlama geldiğini, liberalizm fikrinin tarihsel gelişimi üzerinde durarak bu süreç sonucunda liberalizm türlerini kısaca anlatmaya çalıştık.

İkinci bölümde, Locke’un devlet düşüncesi çerçevesinde oluşturduğu temel teori ve kavramları sırasıyla ele aldık. Bununla ilgili olarak öncelikle Locke’un devlet düşüncesinin dayandığı doğal hukuk teorisini ele aldık. Bununla birlikte Locke’un doğa durumundan siyasi topluma geçişini anlattığı toplum sözleşmesi teorisinin üstünde durmayı uygun gördük. Locke’un önemli teorilerinden biri olan “erkler ayrılığı teorisini” ele aldık. Daha sonra Locke’un devlet anlayışı içerisinde önemli yeri olan bazı kavramları ortaya koymaya çalıştık. Filozofun devlet fikri içinde geçen sırasıyla yaşam, özgürlük, kölelik, mülkiyet kavramlarına nasıl yaklaştığını görmeye çalıştık.

Son olarak, Locke'un "direnme" ve "hoşgörü" kavramından ne anladığını ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise, J. Locke'un siyasi düşüncelerinin T. Hobbes ile karşılaştırmasını yaptık. Yine filozofu, devlet anlayışı bakımından, Montesquieu, J.J. Rousseau ve J.S. Mill ile karşılaştırarak, bu filozoflara yaptığı tesirleri ele aldık.

Tezimizin sonuç kısmında ise J. Locke'un liberalizm çerçevesinde devletle ilgili düşüncelerini değerlendirmeye tabi tuttuk.

Bu araştırmanın meydana gelmesinde rehberliğini ve yardımlarını esirgemeyerek beni böyle bir çalışmaya yönlendiren danışmanım ve değerli hocam Dr. Kazım SARIKAVAK'a teşekkür ederim.

Elif Yeşim ÜNALDI

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
SUMMARY	III
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VII
GİRİŞ	1
A- JOHN LOCKE'UN HAYATI VE ESERLERİ.....	1
a) –Hayatı	1
b) –Eserleri.....	3
B- JOHN LOCKE'UN YETİŞTİĞİ ORTAM VE BİLGİ ANLAYIŞI	6
a) –John Locke'un Yetiştigi Ortam.....	6
b) –John Locke'un Bilgi Anlayışı.....	8
C- DÜŞÜNCE TARİHİNDE DEVLET FİKRİ.....	10
I. BÖLÜM : 17. YY'DA İNGİLTERE SİYASİ ORTAMI VE LİBERALİZM....	15
A- JOHN LOCKE'UN YAŞADIĞI DÖNEMDE İNGİLTERE'DEKİ SİYASİ ORTAM	
a) 17. yy İngiltere'si ve 1688 Olayları	15
b) "Patriarcha" (Patriarşizm).....	18
B- LİBERALİZM DÜŞÜNCESİ	20
a) Kavramsal Analizi	20
b) Tarihi Gelişimi	22
c) Liberalizm Türleri.....	24
II. BÖLÜM : JOHN LOCKE'UN DEVLET DÜŞÜNCESİ ÇERÇEVESİNDE OLUŞTURDUĞU BAZI TEMEL TEORİ VE KAVRAMLAR	26
A- JOHN LOCKE'UN DEVLET DÜŞÜNCESİ İÇİNDE YER ALAN BAZI TEMEL TEORİLER.....	26
a) Doğal Hukuk Teorisi.....	26
b) Doğa Durumu.....	30
c) Toplumsal Sözleşme Teorisi	33

d) Erklar Ayrılığı Teorisi.....	35
---------------------------------	----

B- JOHN LOCKE'UN DEVLET DÜŞÜNCESİ İÇİNDE YER ALAN BAZI

TEMEL KAVRAMLAR.....	38
a) Yaşam ve Özgürlük.....	39
b) Kölelik	40
c) Mülkiyet.....	42
d) Direnme,,,,,,,,,.....	45
e) Hoşgörü.....	47

III. BÖLÜM; J. JOCKE'UN DEVLETLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİNİN BAZI

FİLOZOFLARLA KARŞILAŞTIRILMASI VE ETKİLERİ.....	52
---	----

A) T. Hobbes.....	52
B) Montesquieu.....	56
C) J.J. Rousseau.....	59
D) J.S. Mill.....	62

SONUÇ.....	65
------------	----

KAYNAKÇA.....	69
---------------	----

GİRİŞ

Felsefe tarihinin, özellikle Yeniçağ=modernizm döneminin en önemli düşünürlerinden biri olan John Locke, daha çok “tabula rasa” fikri çerçevesinde tanınır. Çünkü bugünkü deneysel bilimin ulaştığı noktada onun “boş levha” teorisinin katkısı oldukça büyük ve önemlidir. Yalnız John Locke’un çok fazla üzerinde durulmayan bir yönü de devlet teorisi konusundaki düşünceleridir. Zira o, bugün oldukça üzerinde durulan liberal devlet fikrinin önemli ilk teorisyenlerindendir. Onun bu konudaki düşüncelerini biraz daha yakından tanıyabilmek için tezimizin konusunu “Liberalizm Düşüncesinin Temeli Olarak John Locke’da Devlet Fikri” olarak seçtik.

Tezimizin bu giriş kısmında öncelikle, J. Locke’un hayatı ve eserlerini yakından tanımaya ayırdık. Daha sonra ise, filozofumuzun yetiştiği ortama ve üstünde önemle durulan bilgi anlayışına kısaca değinmeyi uygun gördük. Son olarak, tezimizin konusu itibarıyla düşünce tarihinde devlet fikri üstünde durduk. Şimdi sırasıyla bunları göreceğiz.

A- J. LOCKE’UN HAYATI VE ESERLERİ

a) Hayatı

Tezimizin temel konusu John Locke’un hayatı ve eserleri olmadığı için burada bu konuları daha genel bir kronoloji çerçevesinde vereceğiz. Ayrıca eserleri konusunda ise, bizim ulaşabildiğimiz kadarını kısa kısa tanıtarak belirtmeye çalışacağız.

- 29 Ağus. 1632 - İngiltere'nin Bristol yakınlarındaki Wrington kasabasında dünyaya gelir.
- 1647 - Londra'da Westminster School'a öğrenci olarak kabul edilir.
- 1652 - Oxford'da üniversite öğrenimi gördüğü Christ Church'e kayıt olur.
- 1658 - Master programını tamamlar. Burada özel olarak tıp ve doğa bilimleri okur.
- 1660 - Christ Church'de 4 yıl süreyle Hitabet ve Grekçe okutmanlığı ile ahlak felsefesi eleştirmenliği yapar.
- 1665 - Siyaset adamı olarak Brandenburg Düka'lığında diplomatik bir göreve seçilir.
- 1666 - Bir rastlantı sonucu Kont Shaftesbury adıyla anılan, İngiltere siyasi arenasında önemli bir kimlik olan Whig (Liberal Parti) partisinin başkanı Lord Asley'le tanışır ve onun özel hekim ve danışmanlığını üstlenir.
- 1668 - Dostu fizikçi Rober Boyle'la birlikte bilimsel çalışmaları yakından takip etmek için Royal Society'e üye olur.
- 1675 - Tıp diplomasını alır. Yoğun siyasi faaliyetlerden bıkan Locke astım hastalığını bahane ederek Fransa'ya gider. Burada (Fransa), Descartes, Malbranche'ın felsefi görüşlerini inceler ve kendi felsefesinin temelini atar.
- 1679 - Lord Asley'in başbakanlığa gelmesiyle İngiltere'ye döner ve ağır politik işlerle görevlendirilir.
- 1682 - İngiltere siyasi bir kaos içine sürüklenir. Lord iktidardan düşer. Ülkeyi terk eder ve bir yıl sonra da Amsterdam'da ölür.

- 1683 - Suçlu olarak aranan ve tüm görevlerinden azledilen Locke, Lord'un arkasından Hollanda'ya sığınır. 6 yıl süren sürgün yıllarında Fransa'da temellerini attığı felsefi görüşlerini olgunlaştırır ve önemli eserlerini kaleme alır.
- 1689 - 1688 Şanlı Devrimi ile iktidara gelen Oranien Dükü William'ın siyasi sürgünlere af ilan etmesiyle İngiltere'ye döner.
- 1690 - Bir takım elçilik görevlerine atansa da bunları reddeder ve Hollanda'da neşrettiği eserlerini yayınlamaya başlar.
- 1700 - İnzivaya çekilir ve bundan sonraki yıllarını eserlerine yöneltile eleştirileri cevaplamakla geçirir.
- 28 Ekim 1704 - Hayata gözlerini yumar.

c) Eserleri

1- Essay on the Law Of Nature (Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler) 4 bölümden oluşan bu ilk felsefe yazısını 1661 yılında kaleme almıştır. 1942 yılında bulunmuştur ve W. Vonle tarafından derlenerek 1954 yılında yayınlanmıştır.

2- "Epistola de Tolerantia" (Hoşgörü Üstüne Mektuplar) 1689 Hollanda'da basılmıştır. Aynı yıl İngilizce çevirisi William Pople tarafından hazırlanmıştır. Ardından sırasıyla 1690 yılında "Second Letter on Toleration" (Hoşgörü üstüne ikinci mektup) ve 1692'e "Third Letter on Toleration" (Hoşgörü üstüne üçüncü mektup) yayınlanmıştır. "Forth Letter on Toleration" (Hoşgörü üstüne dördüncü mektup) tamamlanmamış ancak bir kısmı

ölümünden sonra yayınlanabilmiştir. Hoşgörü üstüne yazdığı birinci mektup "Hoşgörü Üstüne Bir Mektup" adıyla Melih YÜRÜŞEN tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve 1995 yılında Liberte Yayınları tarafından yayınlanmıştır.

3- "Two Treatises of Government" (Hükümet üstüne iki inceleme, 1690 yılında yayınlanmıştır. Peter LASLETT tarafından derlenerek 1960 yılında yayınlanmıştır.

4- "An Essay Concerning Human Understanding" (İnsan Zihni Üzerine Bir Deneme) Locke'un 1671 yılından beri üzerinde çalıştığı eser, 1690 yılının Mart ayında yayınlanmıştır. II ve IV. baskısına önemli ilaveler getirilmiştir. 4. baskı Latince'ye, sonra da Fransızca'ya çevrilmiştir. Vehbi HACIKADİROĞLU tarafından Türkçe'ye çevrilerek 1992 yılında Kabalcı Yayınevi tarafından yayınlanmıştır.

5- "Some Consideiration of the Consequenses of Lowering of Interest and Raising the Value of Money" (Kârın Azalması Ve Paranın Değerinin Çoğalmasının Sonuçlarına Dair Düşünceler) ekonomi biliminin müjdecisi olan bu eser, 1691 yılında yayınlanmıştır.

6- "Some Thought Concerning Education" (Eğitim ile ilgili düşünceler) 1693 yılında yayınlanmıştır. Arkadaşlarına yazdığı mektuplardan derlenmiştir.

7- "The Reasanableness of Christianity" (Hristiyanlığın Akla Uygun Oluşu) 1695 yılında yayınlanmıştır. Aynı yıl esere yapılacak itirazlara karşı "A Vindication" (Koruma) yayınlanmıştır. 1697 yılında bunu "A Second Vindication" (İkinci Koruma) izlemiştir.

8- "A Letter to the Right Reu. Edward Lord Brishop of Worcester)

(Worcester Başpiskopusu Edward'a Bir Mektup) 1697 Ocak ayında yayınlanmıştır. Worcester Başpiskoposu Stillingfleet'in 1606'da yayınladığı "Vindication of the Doctrin of the Trinity (Teslis Doktrinini Koruma) adlı eserinde Locke'un teolojik görüşlerine yaptığı eleştirilere cevap olarak hazırlanmıştır.

9- "A Paraphrase and Notes on St. Paul's Epistles (St. Paul'un Mektupları Üzerine Şerhler ve Notlar) 1700 – 1704 yılları arasında yazılmıştır. 1705 yılında John Churchill tarafından yayınlanmıştır.

10- "A Discourse of Miracles" (Mucizeler Üzerine Bir Konuşma) 1701 – 1702 yıllarında yazılmıştır. 1706 yılında yayınlanmıştır.

11- "An Examination of Father Malebranche's Opinion of Seeign All Things in God" (Malbranche'in Her şeyi Tanrıda Görme Düşüncesinin Araştırması) ne zaman yazıldığı bilinmemektedir. 1706 yılında yayınlanmıştır.

12- "Some Familiar Letters Between Locke and Several of His Friends" (Locke ve Çeşitli Arkadaşları arasında Yazılmış Bazı Bilinen Mektuplar) 1708 yılında yayınlanmıştır.

13- "Remarks on Some of Mr. Norris's Book" (Norris'in Kitabından Bazı İşaretler) ne zaman yazıldığı bilinmemektedir. Ölümünden sonra yayınlanmıştır.

14- "The Conduct of the Understanding" (Zihnın Tavrı) adlı küçük bir denemesi ölümünden sonra yayınlanmıştır.

B- JOHN LOCKE'UN YETİŞTİĞİ ORTAM VE BİLGİ ANLAYIŞI

a)- John Locke'un Yetiştığı Ortam

17. yüzyıl felsefesi, çeşitli düşünürler ve ayrı ayrı sistemlerin yer aldığı bir felsefedir. Ama bunları bir araya getiren ortak çizgiler vardır. Bunlardan en önemlisi Rasyonalizm'dir. 17. yüzyıl Rasyonalizmine göre doğa ile akıl, nesne ile zihin arasında bir uygunluk vardır. Bunun nedeni, Tanrı'nın bütün evrene ve insan ruhuna aynı ilkeleri yerleştirmiş olmasıdır.⁽¹⁾ 17. Yüzyıl felsefesi hem doğanın hem de felsefe konularının akılla kavranılabileceğine inanmaktadır.

17. yüzyılda Kopernikus'un (öl. 1543) öğretisi ve sonra gelen bilimsel gelişmeler, insanların dünyayı algılama biçimini baştan aşağı değiştirmiştir. Yeni doğa anlayışı kilisenin karanlık dünya görüşünü ve ortaçağın resmi felsefesi olan Aristo felsefesini altüst etmiştir. Doğanın her yerinde aynı yasaların geçerli olduğu ve bu yasaların akla uygun olduğu fikri tüm 17. yüzyıl felsefesi tarafından kabul görmüştür.

17. yüzyıl felsefesinin ana çizgileriyle Descartes'ın (öl.1650) çizmiş olduğu çerçeve içinde geliştiğini söyleyebiliriz. Ondan sonra gelenler onun ortaya koyduğu problemleri çözmeye çalışarak, kendi sistemlerini oluşturmuşlardır. Descartes, felsefesinin çıkış noktası olacak apaçık bilgiyi ararken şüphe ile başlamıştır. –Cogito –ergo sum- “Düşünüyorum, o halde varım” önermesi Decsartes'in uzun bir şüphe sonunda varmış olduğu sarsılmaz doğrudur. Bu önermeden hareketle Descartes, kendi varlığını, Tanrı'nın varlığını ve ardından dış dünyanın varlığını doğrulamıştır.

17. yüzyıl Descartes'den sonra gelen filozoflar onun töz anlayışı üstünde önemle durmuşlardır. Descartes sonsuz ve sonlu olmak üzere üç tözün var olduğunu, bunların yaratılmamış ezeli ve ebedi töz olan Tanrı ve yaratılmış sonlu töz olan ruh ve beden olduğunu düşünmektedir. Descartes, sonlu töz olarak gösterdiği ruh ve bedenin birbirlerini nasıl etkilediklerini açıklamamıştır. Bu sorunu felsefesinin kalkış noktası yapan Malebranche, (öl-1715) ayrı yapıları olan bu iki töz arası bağı kuran Tanrının aracılığı olduğunu savunarak, Ocassionalist (ara nedencilik) görüşünü geliştirmiştir. Diğer taraftan Descartes'in töz tanımından yola çıkan Spinoza (öl-1677) tek bir tözün bulunduğunu, bu tek tözün Tanrı olduğunu belirterek kendi sistemini inşa etmiştir.

Yeni bir doğa ve insan anlayışının yavaş yavaş şekillendiği 17. yüzyıl felsefesi ana çizgileriyle Descartes'in çizmiş olduğu çerçevede gelişmiştir. 18. yüzyılla beraber yeni doğa bilimi ile akli insan yaşamında mutlak yol gösterici yapan kültürel bir dönem başlamıştır. 19. yüzyıl ilk çeyreğine kadar süren bu felsefeye "Aydınlanma Felsefesi" adı verilir. Bu dönemde Descartes, Spinoza'da bulduğumuz metafizik düşünce şüphe ile karşılanmış, akla olan aşırı güvenle eski geleneklerden kurtulmaya ve toplumu, devleti, dini aklın ilkeleri ile yeniden düzenlemeye girişilmiştir.

John Locke, hayatının büyük bir kısmını 17. yüzyılda geçirmesine rağmen fikirleri ile Aydınlanma felsefesinin temsilcisi sayılmaktadır. O, Descartes, Spinoza, Malebranche gibi filozofların tersine anlaşmazlıklarla dolu bulduğu metafizik düşünceden uzak kalmayı tercih etmiş, fikirlerinin merkezine insanı yerleştirmiştir.

⁽¹⁾ Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, (İstanbul, 1993), s., 248

b)- John Locke'un Bilgi Anlayışı

Descartes ile felsefe, rotasını ortaçağın "varlık" fikrine karşı "bilme" edimine çevirmiştir. "Varlık nedir?" sorusu yerini, "Ben neyi bilebilirim?" sorusuna bırakarak felsefenin baş problemi ilan edilmiştir. Locke "İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme" adlı eserinde Descartes'in "doğuştan ideler" fikrine karşı çıkararak, kendi bilgi anlayışını ortaya koymuştur. "Deneme"sinde bilginin kaynağını ve sınırlarını belirlemeye çalışarak insanın ne kadar bilebileceğini göstermeye çalışmıştır.

Descartes, bilgi teorisini "doğuştan düşünceler" fikri üstüne kurmuştur. Tanrı'nın varlığını, ruhumuzda en yetkin varlık düşüncesinin bulunmasıyla kanıtlamıştı. Descartes için ruhumuzda Tanrı gibi bir takım yerleşik düşünceler bulunmaktadır. O, bunları "doğuştan ideler" diye tanımlamış ve bu idelerin açık seçik olduğunu belirtmiştir.⁽²⁾ Locke, öncelikle idealist Descartes'in tezine karşı çıkararak, fikirlerimizin duyular aracılığıyla sonradan kazanıldığını ifade etmektedir.⁽³⁾ Locke'a göre çocukların ve aptalların, mantık ilkeleri üstüne hiçbir fikri yoktur. Ayrıca, bir idenin doğuştan olduğu düşünülebilseydi bu Tanrı idesi olurdu. Her toplumun ayrı ayrı tanımladığı Tanrı, iyi-kötü kavramları bizi, fikirlerimizin doğuştan olmadığı fikrine götürmektedir. O halde zihnimiz Locke için bir tabula –rasa'dır. (boş levha).⁽⁴⁾

Locke'un amacı idelerin hangi bilgileri elde ettiğini ve bu bilgilerin kesinlik derecesini göstermektedir. Locke ide'yi "insan zihninde bilincine vardığı, anlığın nesnesi olan her şey" olarak tanımlamaktadır.⁽⁵⁾ Peki, insan

⁽²⁾ Macit Gökberk, a.g.e.,

⁽³⁾ John Locke, İnsan Anlığı Üstüne Bir Deneme, Çev., Vehbi Hacıcadıroğlu, (İstanbul, 1992), s., 75

⁽⁴⁾ John Locke, a.g.e., 78

⁽⁵⁾ John Locke, a.g.e., 62

doğduğunda hiçbir ideye sahip değilse, bilgilerimiz nereden gelmektedir.? Locke bu soruya açıkça “deney” diye cevap vermektedir.⁽⁶⁾

“Dış şeyler için duyum (sensetion) ve zihnimizin iç işlemleri (reflektion), zihinde bu iki prensipten birinden gelmeyen tek bir fikir yoktur”.⁽⁷⁾

Böylelikle Locke, duyumlama olmadan düşüncenin olamayacağını söyleyerek, ruhun özünün düşünme olduğunu söyleyen Descartes’e ve idealistlere karşı çıkmaktadır.

Locke, bilginin ideler olmadan gerçekleşemeyeceğini düşünmektedir. Locke, bilgiyi “iki ide arasındaki uyuşma ya da uyuşmamanın algılanmasıdır” diye tanımlamaktadır.⁽⁸⁾ O halde bilgiye ulaşmak için ideler arası uygunluğu ya da uygunsuzluğu algılamamız gerekmektedir. Buradan hareketle, bilgilerimizin zihnimizdeki idelerle sınırlandığını söyleyebiliriz.

Locke, bilginin doğasını anlayabilmek için ideleri basit ve bileşik olarak ayırmaktadır. Basit ideleri “zihinde tek biçimli bir kavram olup, başka idelere ayrılmayan bir ide” olarak açıklamaktadır.⁽⁹⁾ Bileşik ideler ise “zihnin basit ideler üstüne gerçekleştirdiği çalışmalar sonucu elde ettiği idelerdir” diye tanımlar.⁽¹⁰⁾ Locke’a göre tüm ideler bu yolla elde edilmektedir.

Locke’un bilgi teorisinde diğer önemli bir nokta ise, bilgilerin aynı kesinlik derecesine sahip olmamasıdır. Locke’a göre kesinlik bakımından bilgilerimizin en üst derecesini “zihnin bir kerede kavradığı hakikatler” dediği sezgisel bilgi oluşturur.⁽¹¹⁾ Locke, kanıtlı ve duyusal bilgileri zihin tarafından

⁽⁶⁾ John Locke, a.g.e., 84

⁽⁷⁾ John Locke, a.g.e., 85

⁽⁸⁾ John Locke, a.g.e., 299

⁽⁹⁾ John Locke, a.g.e., 292

⁽¹⁰⁾ John Locke, a.g.e., 292

⁽¹¹⁾ John Locke, a.g.e., 308

doğrudan kavranmadığı için sezgisel bilgi kadar açık ve seçik görmemektedir.

Özetle Locke, bilgilerimizin sahip olduğumuz ideleri aşamayacağının altını çizmektedir. Locke düşüncesinde bilgilerimizin sınırlı olmasının nedeni idelerimizin eksik olmasıdır. Locke, bu durumda inanç ve kanılarla yetinmemiz gerektiğini söylemektedir.⁽¹²⁾ Böylece Locke, bilginin sınırlarını ve kesinliğini belirlemeye çalışarak, felsefeyi insan anlayışını aşan şeylerden vazgeçmeye çağırmıştır. Locke'un bilgi teorisini anlattığı "Deneme"sinde empirist olduğunu görüyoruz. Buna karşın, filozofun ahlak ve hukuk anlayışını sergilediği diğer eserlerinde ahlaki ve hukuk ilkelerini akla ve Tanrı'nın iradesine dayandığını, bu anlamda da rasyonel ve teolojik bir anlayışa kaydığını görmekteyiz.

C- DÜŞÜNCE TARİHİNDE DEVLET FİKRİ

Eski Yunan düşünürleri, doğa ve toplumun aynı kural ve yasalara bağlı olduğunu düşünmüşlerdir. Yunan felsefesinin doğuşundan sonra bile toplumun doğal, doğanın da toplumsal olarak algılanmasında bir değişiklik olmamıştır.

5. yy'da doğa ile toplum arası farkın bilincine varan ilk Sofistler olmuştur. Onlar insanın doğa karşısında güçsüz olduğunu söyleyerek topluluk hayatının zorunlu olduğunu savunmuşlardır. Böylelikle devletin insan için zorunlu bir varlık koşulu olduğu fikri filizlenmeye başlamıştır. Sofistler toplumsal yaşamın temeline insan doğasını yerleştirmişlerdir. Toplumu

⁽¹²⁾ John Locke, a.g.e., 375

belirleyen ise hırs, tutku, çıkar gibi insan doğasının değişmez gerçekleridir.

Görülüyor ki sofistler için siyasal yaşam insan arzu ve çıkarlarının tatmin edilmesinden başka bir şey değildir. Bu anlayışa ilk tepki Platon'dan (öl. M.Ö. 348) gelmiştir. Platon'a göre toplumsal yaşamın temelini insan doğası değil, kaynağı idealar dünyası olan bilgi oluşturur. Onun tasarladığı, bilgisini iyi ideasından alan ideal toplumun ruhani amacı ise erdemdir. ⁽¹³⁾ Sofistler toplumun doğa gibi anlaşılabileceğini fakat değiştirilemeyeceğini kabul ederken Platon toplumun bu bilgi ile ideal hale gelebileceğini düşünmektedir.

Diğer önemli düşünür Aristo'ya (öl. M.Ö. 322) göre ise, toplum içinde yaşamayan ve kendi kendine yeterli olduğu için hiçbir ihtiyacı olmayan tek varlık Tanrı'dır. Bu yüzden insanın doğası gereği politik bir varlık olduğu açıktır. Aristo için "devlet" doğanın bir yaratımıdır. ⁽¹⁴⁾ İnsan ancak devlet düzeninde örgütlendiğinde manevi bir varlık durumuna gelir. Platon gibi Aristo için de erdemin yolu devletten geçmektedir.

Platon ve Aristo'nun toplum modelleri, Yunan siteleri düşünülerek oluşturulmuştur. Yunan sitelerinin bağımsızlığını yitirmesiyle bireyler vatandaşlık ekseninden uzaklaşıp mutluluğu kendi içinde aramak zorunda bırakılmıştır. Bu dönemde ahlakçı Epikuros (öl. M.Ö. 270) insanları, içgüdülerinden kurtulmaya ve acıdan kaçıp hazzı yönelmeye çağırmıştır. İnsanların düşmanlarıyla baş edebilmesinin yolunu kendi aralarında yapacakları anlaşmada görerek Sofistlerden sonra "sözleşme" fikrini ortaya atmıştır. ⁽¹⁵⁾ Diğer taraftan Kynikler ise, erdemden başka yasa aramanın

⁽¹³⁾ Alfred WEBER: Felsefe Tarihi, Çev. H. Vehbi ERALP, (İstanbul, 1991), 61

⁽¹⁴⁾ Wilhelm D. ROSS: Aristoteles, (Der): Ahmet ARSLAN, (İzmir, 1993), 289

⁽¹⁵⁾ Murat SARICA: 100 Soruda Siyasal Düşünceler Tarihi, (İstanbul, 1996), 28

yanlışlığını vurgulayarak dünya vatandaşlıklarını ilan etmişlerdir. ⁽¹⁶⁾

Helenistik dönemin önemli düşünce sistemi stoacılık, doğal hukuk öğretisiyle Hristiyanlık ve Aydınlanma dönemi düşünürlerinin devlet anlayışlarına temel oluşturmuştur. Stoacılığa göre evrene ve insan tabiatına üstün bir akıl yani Tanrı tarafından konulmuş birtakım değişmez yasalar vardır. Bu yasalar herkes için geçerlidir. İnsan tabiatı gereği özgür ve eşittir. Bundan sonraki devlet fikirleri – özellikle 17., 18. yy. – bu doğal hukuk öğretisi ölçüt alınarak geliştirildiği görülmektedir.

Epikuros ve Stoa felsefesi ile kimlik kazanmaya başlayan insan, Ortaçağ Batı Hristiyan dünyasında gelindiğinde iki otorite arasına sıkışmıştır. Yalnızca bir inancın mümini ya da kralın tebaası olarak bir değer ifade eder. Hristiyanlık öğretisinde insan, ilk günahı işleyerek saflığını yitirmiş, cennetten kovulmuştur. Bu inançla kendi devlet fikirlerini temellendiren Augustinus (öl. 430) A. Thomas'a (öl. 1274) göre, kilise Tanrının, devlet insanın meydana getirdiği bir kurumdur. O halde kilise tüm siyasi kurumların üstünde olmalıdır. ⁽¹⁷⁾

Ortaçağ'ın bu devlet zihniyeti – ulus devleti anlayışının doğması ile son bulmuştur. Machiavelli (öl. 1525) "Amaç her türlü aracı meşru kılar." sözü ile ahlakı siyasete feda etmiş, egemenliğini Tanrının iradesi yerine "Kuvvet"ten alan bir devlet modeli tasarlamıştır. Çağdaşı Grotius (öl. 1645) ise, yeni devlet düzenini bireyin doğal haklarından hiçbir amaç için vazgeçemeyeceği fikri üstüne kurmuştur. ⁽¹⁸⁾ Bu dönemde her ne kadar monarşik söylemler belirgin olsa da yavaş yavaş özgürlükçü seslerin

⁽¹⁶⁾ George SABİNE: Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi, (Çev. Özer OZANKAYA), (İstanbul, 1969), 52

⁽¹⁷⁾ Murat SARICA: a.g.e., 42

⁽¹⁸⁾ Jacob Ben AMİTTOY: Siyasal Düşünceler Tarihi, (Çev. Mehmet Ali KILIÇBAY),

duyulmaya başladığı görülmektedir.

İslam düşüncesinde ise, Farabi (öl. 950), İbni Haldun (öl. 1406) gibi önemli İslam filozofları devlet anlayışlarıyla düşünce tarihindeki devlet fikrine oldukça büyük katkılarda bulunmuşlardır. Farabi "El-medinetü'l-Fazıla" (Erdemli Toplum) adlı eseriyle insanlara ulaşmak istedikleri ideal toplumun nasıl olması gerektiğini göstermektedir. O, insanların "mutluluk devletini" gerçekleştirdiklerinde mükemmelliğe ve mutluluğa erişebileceklerini söylemektedir.⁽¹⁹⁾ İbni Haldun (öl.1406) ise insanların tek başına iken can ve mal güvenliğinden yoksun olduğunu, yaşamlarını devam ettirebilmeleri için bir arada yaşamalarının zorunlu olduğunu, Hobbes'dan (öl. 1679) yaklaşık iki asır önce bizlere söylemiştir.⁽²⁰⁾ Gerek Farabi, İbni Haldun gerekse diğer İslam düşünürleri bireylerin mutluluğu için bir kanuna ve kanun koyucuya ihtiyaç olduğunu göstererek, bugünün devlet anlayışlarına kaynaklık etmişlerdir. İslam düşüncesinde "devlet" erdemli olmanın dolayısıyla mutlu olmanın yegane yolu olarak görülmüş ve önem verilmiştir.

17. yy. ise Batı Hristiyan dünyasında barış ve hoşgörü için savaşanların yüzyılıdır. Bunun sebebinin Hristiyan mezhepleri arası yaşanan iç savaşlar olduğu söylenebilir. Bu dönemin devlet teorileri barışı sağlama yolunda inşa edilmiştir. Siyasal monarşinin kurucusu Hobbes, mutlak iktidarı kralların Tanrı'dan aldıkları yetkiyle değil, bireylerin çıkarlarına dayandırmıştır. O, doğa durumundaki vahşi yaşamdan kurtulmanın yolunu insanların kendi aralarında sözleşme yaparak tüm doğal haklarından vazgeçmekte görmüştür.⁽²¹⁾ O halde Hobbes, mutlak monarşiyi sadece bireyler arası barışı, dolayısıyla mutluluğu sağlamada zorunlu olduğu için

(Ankara, 1983),

⁽¹⁹⁾ Ahmet Arslan, İbn-i Haldun (İstanbul, 1977), 284

⁽²⁰⁾ Ahmet Arslan, a.g.e., 98

⁽²¹⁾ Thomas HOBBS: "Dev'den Seçme Parçalar", Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi (Der. Mete TUNÇAY), (İstanbul, 1969), 88

savunmuştur. Buna karşın Leibniz (öl. 1716), Spinoza (öl. 1677) gibi düşünürler, devletin gücünün kaynağını bireylerin özgür istencinde görmüşlerdir.⁽²²⁾ Bu düşünceleriyle onlar dünyayı liberalizme hazırlamışlardır.

Yine bu dönemde Boussuet (öl. 1704), R. Filmer (öl. 1653) mutlak monarşinin şiddetli savunucuları olmuşlardır. Krallık hakkının Tanrı tarafından bağışlanmış olan bir babalık hakkı olduğu iddia etmişlerdir. Bu düşüncelerin değerinin hanedan iktidarını meşrulaştırma çabalarından ileri gidemediği görülmektedir. Hanedanlığın yıkılmasıyla birlikte bu mutlakiyetçi fikirler özgürlükçü düşünceye yenilmiştir.⁽²³⁾

Akıl çağıının temellerinin örölmeye başladığı 17. yy aynı zamanda individüalizm (bireyselcilik) ve liberalizmin (serbestçilik) doğuşunun müjdecisi olmuştur. Doğâ bilimleri alanında hızla yükseliş, Stoacılığın doğal hukuk teorisi, diğer yandan akıl ve duyu bilgilerinin otoriteden daha önemli görölmesiyle "aydınlanma" çoktan başlamıştır. İşle Locke, böyle bir düşünce mirasına sahip çıkarak kendi devlet kuramını inşa etmiştir. O bundan sonra insanın özgürlüğüne getirilebilecek sınırları ortaya koyarak, ne kadar hür olabileceğini göstermeye çalışacaktır.

⁽²²⁾ Macit GÖKBERK: Felsefe Tarihi, (İstanbul, 1993), 292

⁽²³⁾ Jacob Ben AMİTTOY: a.g.e., 181

I. BÖLÜM :

17. YY'DA İNGİLTERE SİYASİ ORTAMI VE LİBERALİZM

A- JOHN LOCKE'UN YAŞADIĞI DÖNEMDE İNGİLTERE'DEKİ SİYASİ ORTAM

a) 17. yy'da İngiltere'si ve 1688 Olayları

I. Elizabeth'ın (öl. 1605) ölümü ile sona eren Tudor Hanedanından sonra tahta I. James geçerek Stuart Hanedanlığını (1608 – 1625) başlatmıştır. O püriten hareketine karşı bir politika izledi. Çünkü puritenler kralın mutlak hakimiyetini kabul etmiyor, mutlak monarşi esaslarına karşı çıkıyorlardı.⁽²⁴⁾ I. James (öl. 1632) ise, hükümdarın Tanrı tarafından gözetildiğini, kanunun üstünde olduğunu söylüyor, parlamentonun kralın karşısında hiç bir şey ifade etmediğini savunuyordu. I. James'in ölümünden sonra I. Charles (öl. 1649) tahta geçerek babasının fikirlerini devam ettirdi. Parlamento mutlak iktidar fikrine karşı çıkarak krallık gücünün sınırlandırılmasını istedi. Ne var ki Stuart Hanedanı Parlamentonun, krallığın egemenliğini sınırlama eğilimine karşı çıkınca İngiltere'de iç savaş patlak vermiştir.

İç Savaş kralın yetkilerini sınırlamaya yönelik masum taleplerle başlamıştır. Kralın ticaret tekellerini bağışlama hakkını ortadan kaldırma, vergilendirme hakkını sadece parlamentoya ait olduğunu kabul ettirmek parlamentonun amaçları arasındadır. İngiliz kilisesi içinde baskı altında tutulan inanç ve kültürler için özgürlük sesleri duyulmaya başlamıştı.

⁽²⁴⁾ Leyla SAYAR: İngiliz Harsı ve Fikir Hareketleri, (Elizabeth Devrinden XIV. Asra Kadar), (Ankara, 1968), 114

Parlamento sadece kralın gerekli gördüğü zamanlarda değil, düzenli aralıklarla toplanmalı ve en önemlisi de yargıçlar krala bağımlı olmamalı, keyfi tutuklamalar kaldırılmalıydı.⁽²⁵⁾ Aslında bu talepler tarih sahnesine çıkan yeni bir sosyal sınıfın yönetime katılma isteğinden başka bir şey değildir. I. Charles ve Parlamento arası mücadelenin ilk ürünü, Parlamentonun ilk başarısı olan “Haklar Dilekçesi” (Petition Rights) hakkın sağlanmasıyla olmuştur.⁽²⁶⁾

I. Charles’in muhaliflerince istenilenlerin çoğu restorasyonda sağlandı. Fakat bu İngiltere’ye iç barışın gelmesine yeterli olmamıştır. I Charles’in idamı (1649), İngiliz ordusunun önemli bir bölümünü elinde bulunduran Cromwell’in yönetimi ele geçirmesi ve despotik idaresi ülkede anarşi ortamı yaratmış, bunu iç savaş izlemiştir.⁽²⁷⁾ II. Charles’in iktidara gelmesi bu kargaşaya son verir umuduyla olumlu karşılanmış, ama eski hatalar ve kötü yönetim devam etmiş, tüm umutlar boşa çıkmıştır.

II. Charles’ın Fransız kralı XVI Louis’in yanında barınıp, gizli Katolik olması tepki topladı. Papaya bağımlılığı, İngiliz anayasasına bağlılıktan üstün tutması, katı cezalar yoluyla her İngiliz’i İngiliz kilisesine girmeye zorlaması II. Charles’i whig partisi (Liberal parti) ile şiddetli bir çatışma içine sürükledi. Liberal Parti Başkanı Kont Shaftesbury (öl. 1690) herkesin istediği gibi ibadet etmekte serbest bırakılması gerektiğine inanıyordu. Locke yorumcularından biri olan Thomson’a (öl. 1948) göre, Shaftesbury’nin dini özgürlük istemesindeki amaç pratiktir. O, eğer İngilizler dini çekişmelere bir son verebilirlerse Roma’nınki kadar büyük bir ticaret imparatorluğu kurulabileceğini düşünüyordu.⁽²⁸⁾

⁽²⁵⁾ Bertrand RUSSEL: Batı Felsefesi Tarihi, (Çev. Muammer SENCER), (İstanbul, 1998), 364

⁽²⁶⁾ İlhan ARSEL: Anayasa Hukuku, (İstanbul, 1968), 112

⁽²⁷⁾ Leyla SAYAR: a.g.e., 17

⁽²⁸⁾ David THOMSON: Siyasal Düşünceler Tarihi, (Çev. A. Yazar AYDOĞAN), (İstanbul, 1997), 84

II. Charles'dan (öl.1700) sonra Katolik II. James tahta geçti. Parlamenteoyu ortadan kaldırdı. Sıradan vatandaşın haklarını geri aldı. Katolikliği İngilizlere zorla kabul ettirmeye çalıştı. Bu tutumları İngiliz kilisesinin bağımsızlığını savunan Anglikanlarla İngiliz Protestanlarının kendisine karşı birleşmesine neden oldu. Sonunda herkes II. James yönetiminden kurtulmanın yolunu aramaya başladı. Bunun anayasal yolu olan "devrim" gerçekleştirilmeliydi. Fakat bu devrim bozucu güçlerin erki ele geçirmesine engel olarak bitmeliydi. Parlamenteonun hakları güvence altına alınmalı, monarşi korunmalıydı. Bu bir Tanrısal hak monarşisi değil, yasaların ve parlamenteonun onayına bağlı bir demokrasi olmalıydı. Sonunda İngilizler ayaklandı. Protestan anayasal bir kral olan William ve Kraliçe Mary'yi tahta çıkaran "Şanlı 1688 Devrimi" gerçekleştirildi. 1688 devrimi" İngiliz siyasi tarihinde devrimlerin en ılımlısı ve başarılısı olarak görülmektedir.

İşte Locke, Kral – parlamento mücadelesinin böyle alevli bir dönemde politik hareket içinde yer almış, devrimin öncülerinden biri olan Whig Partisi başkanı Shaftesbury'nın özel danışmanlığını hem de kader ortaklığını yapmıştır. Bazı yorumcular Locke'u kaleme aldığı "Hükümet üstüne iki inceleme"si ile 1688 devriminin hazırlayıcısı, bazıları ise olan bir devrimin meşrulaştırıcısı olarak değerlendirmektedir. Bu değişik yorumların sebebi iki incelemeden oluşan eserin devriminden önce mi, yoksa sonra mı yazıldığına tam olarak bilinmemesidir. Eserin yazıldığı tarihin bilinmesi Locke'un 1688 devrimi ile olan ilişkisini açıklayacaktır. Ancak bunun için elimizde kesin bir kanıt bulunmamaktadır. Ama şunu belirtmeliyiz ki, "Hükümet Üstüne İki İnceleme", John Locke'un şanlı devrimin filozofu olarak anılmasını sağlamıştır.

b- “Patriarcha” (Patriarşizm)

Politik otoritenin meşruluk kazanması sorunu 17. yy'da en can alıcı sorun haline gelmiş, sert ve yoğun tartışmalara konu olmuştur. Bir yanda mutlak hükümdarlık yanlılarıyla karşıtları arasında bir politik hizipleşme, öte yandan ilahi hukuku tutanlarla doğal hukuktan yana tavır alanlar arasında bir felsefi karşıtlık söz konusuydu.

1670 yılından sonra, İngiliz politik toplumu acımasızca ikiye bölündü. Özellikle 1679 – 81 yılları arasında, politik çatışma ve aktivitelerle her biri kendi sistematik ideolojisine sahip iki politik grup faaliyet göstermeye başlamıştır. Bunlar Tory (Saray) ve Whig (Liberal) partileridir. Kralın doğal erkini savunan torikenlerin ideolojisi, otoriter ifadesini Robert Filmer'in “Patriarcha”sında bulmuştur. Diğer tarafta ise, liberal söylemleri ile kendi anayasal teorilerini kabul ettirmek için Torikenlere karşı mücadele veren Whigler bulunmaktadır.⁽²⁹⁾ Kralın mutlak iktidarına karşı direnen bu politik gücün felsefi ve düşünsel zeminini J. Locke hazırlamıştır.

Filmer'in (1604 – 1653) patriarkal (babaerkil) teorisi, Torikenler tarafından kralın kalıtımsal gücünün kanıtlayıcısı olarak kabul edilerek ideolojilerini anlatmak için kullanılmıştır. Locke, “İki inceleme”sinin birinci bölümünü Filmer'in eserindeki tezleri çürütmek için yazılmıştır. Locke, neden birinci bölümde cümle cümle Filmer'in iddialarını reddetme gereği duymuştur? Filmer'in teorisi neye dayanmaktadır?

Kralın tanrısal haklarının sadık bir destekleyicisi olan Filmer “Patriarcha”yı I. Charles zamanında yazmıştır. 1680 yılında yayınlamıştır.

⁽²⁹⁾ John DUNN: The Political Thought of the John Locke, (London, 1969), 43

Filmer eserinde Allah'ın dünyevi iktidarı Ademe tevdi ettiği ve onunda bu görevi oğullarından en büyüğüne devrettiğini ileri sürmüştür.⁽³⁰⁾ Filmer tezlerini yaratılış olayına dayandırır. Ademe tabiata ve insanlara hükmetme görevi verilmiştir. Bu güç oğuldan oğula geçerek zamanın hükümdarlarına ulaşmıştır. Filmer için insan doğuştan özgür değildir. Bütün insanlar birer uyruk olarak doğmaktadırlar. Filmer, çocuğun babasına koşulsuz boyun eğmesi gibi, tebaanın da Kral'a koşulsuz boyun eğmesinin doğal ve tanrısal bir zorunluluk olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncelerini İncil'le savunmaktadır.⁽³¹⁾

Filmer daha da ileri giderek kralın yasaları içinden geldiği gibi yapmasını, kendi davranışlarıyla bile sınırlandırılmamasını istemektedir. Görülüyor ki Filmer tanrısal hak monarşisinin en aşırı savunucularındandır. Bir çok yorumcu onun felsefi ikna kuvvetinin olmadığını söylemekte, onu fakir bir filozof olarak görerek, fikirlerini tehlikeli ve zayıf bulmaktadır. Ancak Filmer'a en ağır tepkiler çağdaşı Locke'dan gelmiştir. Locke Filmer'a iddialarında hiç bir akli yan göremediğini söyleyerek karşı çıkmıştır. İlk incelemesinde Filmer'ın tezlerini kolaylıkla çürütmüştür. Locke'a göre Allah Adem'e hakimiyeti vermiştir. Fakat bunun Adem'le sona erip ermediği, nesli için devam edip etmediği belli değildir. Aynı şekilde babanın gücü Locke için geçicidir, yaşama ve mülkiyete uzanamaz.⁽³²⁾ Locke, Filmer'ın teorisinin doğa yasaları ve mukaddes kitabın kaideleri ile uzlaşmadığını, bu teorisinin kabulünün sonsuz düzensizlik, hainlik, isyan ve ayaklanmaya sebep olacağını belirtir.⁽³³⁾

⁽³⁰⁾ Hardy BOUILLON: John Locke, (Çev. A. İbrahim SAVAS), (İstanbul, 1998), 6

⁽³¹⁾ Hardy BOUILLON: a.g.e., 8

⁽³²⁾ John LOCKE: "Two Treatises of Government", John Locke's Two Treatises of Government, ed: Peter LASLETT, (London, 1960), 87

⁽³³⁾ Richard ASCHRAFT: Revolutionary Politics and Locke's Two Treatises of Government, (London, 1987), 20

Locke yorumcularından Ascraft'e göre, (1948 -) Locke, Filmer'in mutlak itaat teorisini ekonomide serbest teşebbüsün önüne geçtiği için reddetmiştir.⁽³⁴⁾ Diğer bir Locke yorumcusu Laslett'e göre ise, Locke'un denemesi Toriknlere karşı mücadele veren Whiglerin Filmer'i çürütmesi için gerekli idi. Whig yazarlarından J. Tyrell (öl. 1697), Locke'un çalışmasını 1689'da gördüğünde Patriarşizme saldırı olarak düşünmüş, Filmer'in iddialarını çok güzel yalanlamış olan bu eseri hükümet üstüne çok sağlam ve mantıklı bir deneme olarak değerlendirmiştir.⁽³⁵⁾

Bu araştırmalar sonucunda, Locke'un birinci incelemesinin Filmer'in patriarşizmini geçersiz kılmak için Whig kampanyasının bir parçası olarak kullanıldığını söylemek yanlış olmaz. Eserin ilk bölümü, Filmer'in tezlerini çürüterek, mutlak iktidarın gücünün sınırlanması gerektiğini gösterme çabasıyla yazılmıştır. Bu anlamda da 1688 devriminin hazırlayıcısı olmuştur. İkincisi ise devrimin savunusu niteliğindedir.

B- LIBERALİZM DÜŞÜNCESİ

a) Kavramsal Analiz

"Liberalizm" Avrupa kaynaklı İspanyolca'dan türetilmiş bir kelime olmakla beraber aslı Latince'dir. İlk defa 19. yy. başlarında siyasi terminolojiye geçmiştir. John Locke'un anayasal monarşi ve parlamenter yönetim ilkelerini savunan milletvekillerini "liberalist" olarak adlandırdığı görülmektedir.⁽³⁶⁾

⁽³⁴⁾ Richard ASCRAFT: a.g.e., 7

⁽³⁵⁾ Peter LASLETT: "The English Revolutionary and Locke's Treatises", John Locke's Two Treatises of Government, (London, 1960), 95

⁽³⁶⁾ Atilla YAYLA: Liberalizm, (Ankara, 1998), 19

Zamanla kullanımı yaygınlaşarak liberalizm kavramı siyaset sözlüğüne iyice yerleşmiş “Laissez faire, laissez passer” (Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ifadesinin yerini almıştır.

“Liberal” kelimesi, felsefe sözlüğünde özgürlüğe inanan kimse olarak tanımlanır. Liberalizm siyasi, iktisadi bir doktrin olup, umumi menfaatin, fertlerin hürriyetlerinin en son haddeye kadar genişletilmesine devlete ait olanların ise, aksine daraltılması gerektiğini müdafaa eden anlayıştır.⁽³⁷⁾

“Liberalizm” kavramının siyasal ve felsefi literatürdeki tanımlarına baktığımızda bir takım kavramlarla karşılaşyoruz. Öncelikle liberalizm fikrini anlayabilmek için tanımlarda geçen bu kavramları incelemek gerekmektedir. Bunlar özgürlük, bireysellik, çeşitlilik, hoşgörü kavramlarıdır.

Özgürlük, liberalizmin “olmazsa olmaz” koşuludur. Bireyin davranışlarında her türlü dış müdahaleden bağımsız olabilmesi olarak tanımlanır.⁽³⁸⁾ Liberal öğretisi içerisinde, insanın vazgeçilmez tabii haklarından en başta geleni özgürlüktür. Siyasal düzenin amacı, özgürlüğü güvence altına almaktan başka bir şey değildir. Görülüyor ki liberalizmin hem klasik hem çağdaş yorumları bireysel temelde yükselen bir özgürlük ideolojisidir. Buradan liberalizmin ikinci bir kavramı “bireysellik” karşımıza çıkıyor. “Bireysellik” bir insanı başkalarından ayıran, ona kişilik veren şey olarak tarif edilir.⁽³⁹⁾ Liberalizm, toplum değerlerine karşı kişinin değerlerine önem verir. Bu yaklaşım bireyin tercih ve ideallerinden bağımsız, üstün bir “ortak iyi”nin olmadığı inancına dayanmaktadır. “Çeşitlilik” ise liberalizm içinde değer taşıyan bir kavramdır. Çeşitlilik, her insanın bir diğerinden farklı olduğu

⁽³⁷⁾ S.Hayri BOLAY: Felsefi Doktrinler Sözlüğü, (Ankara, 1996), 359

⁽³⁸⁾ Kudret BÜLBÜL: “Locke, Mill, Hayek ve Liberal Özgürlük Düşüncesinin Gelişimi” Liberal Düşünce Dergisi II, VIII (Ankara 1997), 130

⁽³⁹⁾ Bedia AKARSU: Felsefi Terimler Sözlüğü, (Ankara 1984), 27

olgusundan kaynaklanır. Yani menşei doğrudan bireydir.

“Hoşgörü” kavramı çeşitlilik olgusunun varlığını devam ettirebilmesinin pratik bir aracı, aynı zamanda bireyin vazgeçilmez doğal haklarının güvencesi olarak görülmektedir. Bunun için de hoşgörü liberal öğreti için de önemli bir değerdir.

b) Tarihi Gelişimi

Düşünceler ortaya çıktıkları çağın temsilcileridir. Diğer düşünceler gibi siyasal düşünceler de ancak ortaya çıktığı zaman, mekan ve kişilik bağlamıyla ilişki kurularak anlaşılabilir. Bunun için liberal teorinin ortaya çıkışını 17. yy, ve sonrası ile değerlendirmek gerekmektedir. Ancak bu fikri hazırlayan düşünce geleneğine de kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Liberalist teorinin temelinde bireysellik, sözleşmecilik, tabii hukuk anlayışı gibi felsefi fikirlerin olduğunu düşünürsek eski yunan felsefesine doğru uzanabiliriz. Sofistler, insanın öteki canlılar arasında topluluk hayatı yaşamaya en çok gereksinim duyduğunu söyleyerek, iş bölümüne dayanan sözleşme esasları belirleyerek, devletin kökeni konusunda liberalizmle aynı görüşten hareket etmişti. Stoacılık ise, doğal hukuk fikriyle liberal teorinin en önemli dayanağını ortaya koymuştur. Aynı zamanda bireyin manevi bir hayatı olduğunu, kurtuluşa ancak bu yolla varılabileceği görüşü ile ortaya çıkan kişinin manevi alanda özgürlüğü, özerkliği fikri ile liberal özgürlük ve bireysellik anlayışına temel oluşturmuşlardır.

Ortaçağda kralların Tanrısal haklarının savunucularına karşın Aquinolu

Thomas gibi düşünürler üstün aklın ürünü olan doğal yasaya uyma zorunluluğunu dile getirmişlerdir.⁽⁴⁰⁾ Daha sonrasında ise millî devlet fikri ve mutlak monarşi öğretilerinin egemen olduğu dönemlerde Grotius (öl. 1645) gibi bazı sesler doğal hukukun, kralların Tanrısal haklarından üstün olduğunu söyleyerek, iktidarın sınırlandırılmasını istemişlerdir. Tüm bu görüşler dünyayı liberalizme hazırlamıştır.

Bir bütün olarak bakarsak, siyasal liberalizm, Batı Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da kendini duyuran bir harekettir. Tarihi gelişim süresi içerisinde bu ülkelerin liberalizmleri arasında önemli farklar vardır. İngiliz, Alman, Fransız, Amerikan liberalizmi hem öğreti hem uygulamada farklı realiteler içermektedir.

İlk liberalizm İngiltere ve Hollanda'nın ürünüdür. Dinsel hoşgörüden yanaydı, Protestan'dı. Din savaşlarını aptallık olarak görmekteydi. Ticaret ve endüstriye değer veriyor, monarşi ve aristokrasiden çok, yükselen orta sınıftan yana çıkmaktadır. Mülkiyet hakkına saygı duymaktadır. İlk liberalizm, ortaçağ kurumları kilise ve kralın güçlerini, eziyeti yasaya uydurma, bilimin gelişmesini engelleme yolunda kullanıldığı için Ortaçağ'dan gelen her şeye karşı çıkmıştır. Siyaset yorumcusu Sabine, erken çağlarında (17. yy.) İngiliz liberalizmini gelişen sanayi sınıfın hızla daha da sanayileşen ekonomi içindeki orta sınıfın siyasi hareketi olarak değerlendirmektedir.⁽⁴¹⁾ Toprak sahipleri sınıfının etkisinin azalması, gittikçe daha çok gelişen ticari ve sanayi, orta sınıfın bakış açısında meydana gelen değişmelerin, liberal ilkelerin belirlenmesinde etkili olduğu inkar edilemez. Bir anayasaya sahip, güçler ayrılığına ve dinsel hoşgörüye dayalı bir hükümetin kurulması talepleriyle seslerini duyurmaya başlayan İngiliz liberalizmin öncüleri içerisinde önemlileri arasında John Milton (öl.1604), Geroge Sable, Lord

⁽⁴⁰⁾ Murat SARICA: a.g.e. 43

⁽⁴¹⁾ George SABİNE: a.g.e., 173

Halifax (öl-1659) ve özellikle John Locke bulunmaktadır.⁽⁴²⁾

Almanya'da ise liberal felsefe halk düşüncesine inmemiş, akademik nitelikte kalan bir felsefe olmuştur. Liberal değerler, mal güvenliği, siyasal özgürlüğün anlamı yalnızca Alman yargı düzeyinde kalmıştır. Fransa'da ise liberal düşüncenin Rousseau (öl. 1778) ile karşı tezine dönüştüğü "bireysellik" ilkesi yerine "ulusallık" ilkesinden güç aldığı görülmektedir.⁽⁴³⁾ Her ülkenin liberalizmi değişik tarihi ve sosyal şartları ile ayrı bir liberalizm yorumunu teşkil etmektedir. Ama en tanıtıcı gelişmesinin İngiltere'de görüldüğünü söyleyebiliriz.

İlk olarak J. Locke tarafından açık anlatımına kavuşan liberal teori daha sonraları Avrupa kültürünün egemen olduğu bütün ülkelerin siyasal ülkülerinin bir özeti olarak değerlendirildi. Bunlar sivil özgürlük, mal güvenliği ve siyasal kurumların denetlenmesidir. Bu ülküler, doğal hukuk adına savunulmuştur. İnsanın vazgeçilmez temel haklarının elinden alındığı yerde hiçbir uzlaşma kabul edilmezdi. 19 yy'a gelindiğinde ise liberalizm J.S. Mill (öl. 1873), Bentham'ın (öl.1832) "en çok sayıda kişiye en yüksek düzeyde mutluluk" ilkesi ile yararcı felsefe olma yönünü tutmuştur.

c) Liberalizm Türleri

Liberalizmin 20. yy'daki en önemli düşünürü Hayek (öl-1992), liberal öğretiyi iki kategoriye ayırır. Bunlardan ilki kişisel hürriyet fikrine dayanarak 17. yy sonlarına doğru İngiltere'de "Old Whig"lerin zamanında ortaya çıkan

⁽⁴²⁾ Jacop Ben AMITTOY: a.g.e., 162

⁽⁴³⁾ Bertrant RUSSEL: a.g.e., 360

19. yy. "Gladstone" dönemine kadar uzanan tarihi dilimdeki bir siyasi düzeni ifade etmektedir,⁽⁴⁴⁾ Klasik liberalizm olarak adlandırılan bu teorinin siyasi yönünü J. Locke, ekonomik yönünü A. Smith (öl. 1790) ele almıştır. 1688 İngiliz devriminden beri devam eden İngiliz siyasal sistemindeki uygulamalarda kendini bulur. Klasik liberaller özgürlük üzerine oldukça vurgu yaparlar. Hayek, Milton Friedman, John Rawls (1921 -), R. Nozick (-1938) çağdaş klasik liberalizmin önemli temsilcileridir.

Diğer teori ise "Estatist liberalizm" (yeni liberalizm) adıyla anılan İngiltere'de değil Avrupa'da doğan ve Rousseau'dan esinlenen bir liberalizmdir. Özgürlüğün yalnızca yönetilmemek olmadığını söyleyerek, klasik liberalizmin yaptığı gibi devleti minimize etme yerine onu yeniden şekillendirmeyi tavsiye etmektedir.⁽⁴⁵⁾ Klasik liberalizm özgürlüğü devletten özgürlük olarak düşünürken Estatist liberalizm özgürlüğü devlet aracılığıyla gerçekleştirilecek bir şey olarak görmektedir. Siyasal otoriteye daha geniş bir rol biçtiği için bu liberal teori "Mücadeleci Liberalizm" olarak da adlandırılmaktadır.

Liberal öğretisi ve savunduğu değerler "İngiliz Haklar Bildirisi (1689)", "Amerikan Bağımsızlık Bildirisi (1776)" gibi büyük siyasi bildirilerle somutlaşmıştır. Bugün biz, liberal felsefenin ilk anlatımını, modern filozofların en derini değilse bile en etkini John Locke'da bulabiliriz.

⁽⁴⁴⁾ Atilla YAYLA.: a.g.e., 23

⁽⁴⁵⁾ Kudret BÜLBÜL: a.g.m., 128

II. BÖLÜM :

JOHN LOCKE'UN DEVLET DÜŞÜNCESİ ÇERÇEVESİNDE OLUŞTURDUĞU BAZI TEMEL TEORİ VE KAVRAMLAR

Düşünce tarihi içinde birçok düşünür sistemini oluşturarak kendine özgü bir takım temel kavram ve teoriler inşa etmişlerdir. Örneğin Hegel'in tarih anlayışında "geist" kavramıyla, Aristo felsefesinde ise "form" kavramıyla karşılaşmaktayız. John Locke'un devlet görüşü çerçevesinde yer verdiği teori ve kavramları, Locke'un bilgi felsefesi içinde yer verdiği ide, tabula rasa gibi kavramlar kadar dikkat çekmemiştir. Bu sebeple, "Hükümet Üstüne Bir İnceleme", "Hoşgörü Üstüne Mektuplar" adlı önemli yapıtlarına dayanarak onun devlet düşüncesi çerçevesinde oluşturduğu bazı temel teori ve kavramları ele almayı uygun görmekteyiz.

A- JOHN LOCKE'UN DEVLET DÜŞÜNCESİNDE YER ALAN BAZI TEMEL TEORİLER.

A- Doğal Hukuk Teorisi

Locke, sivil toplum öncesi ve sivil toplumun kökenini açıklarken doğal hukuk fikrine dayanmıştır. Onun devlet görüşünde doğal hukukun önemi büyüktür. Bunun için doğal hukuk kavramının ne olduğuna ve tarihte doğal hukuk fikrine kısaca değinmek durumundayız. Daha sonra da Locke'un devlet teorisi çerçevesinde "doğal hukuk" fikrini ele alacağız.

Felsefe sözlüğüne baktığımızda “doğal hukuk” hukuku bir bütün olarak haklı kılan, her tür hukuk sisteminden önce gelen apriori öge, her tür hukukun ideal kaynağı, insan yada toplumun özsel, temel, asli doğasında temellenen, akılla keşfedilen hukuk sistemidir.⁽¹⁾ Doğal hukuk her türlü müspet hukukun kaynağını bünyesinde barındırdığı gibi, onun değerinin, geçerliliğinin bir ölçütü olarak da kabul edilmektedir.⁽²⁾

Herakleitos (öl. M.Ö. 420) evreni açıklarken insanların kurduğu düzenin evren yasalarına uymaları gerektiğini belirtir. Bu anlamda doğal hukuk anlayışının ilk temsilcisi sayılır.⁽³⁾ Ama doğal hukuk kavramını ilk kullanan Aristo olmuştur. Ona göre her yerde güçlü ve aynı olan değişmez bir ahlâk kanunu vardır.⁽⁴⁾ Bu doğa fikri tüm Roma İmparatorluğu boyunca sürmüştür. Çiçero buna şu tanımlı getirmiştir.

“Doğal hukuk, doğaya uygun doğru akıl uygulama ve değişmezliğe sahiptir ki bu hukukun yorumu için kendimize dışarıdan bakmamıza gerek yoktur. Tanrı bu hukukun yazarı ve onu yürütecek olan hakimdir.”⁽⁵⁾

Doğal hukuka tüm ortaçağ boyunca ahlak, siyaset, hukuk ve din konusunda başvurulmuştur. Bu Tanrı tarafından buyrulan, akılla bilinen, pozitif hukuk dışında bir hukuktur. Locke’un bütün devlet görüşü Antik Yunan düşüncesinden gelen Stoacılıkta kendini bulan ve 17 yy Avrupasına kadar uzanan doğal hukuk anlayışına dayanmaktadır.

⁽¹⁾ Ahmet CEVİZCİ: Felsefe Sözlüğü, (Ankara, 1996),157

⁽²⁾ Selahattin KEYMAN: “Tabii Hukuk Doktrininin Epistemolojik Tahlili” Ankara Üniv.H.F.D. XLVII - I-IV (Ankara, 1992),319

⁽³⁾ Niyazi ÖKTEM: Hukuk Felsefesi, (Ankara, 1988), 86

⁽⁴⁾ Wilhelm D.Ross: Aristoteles Der. Ahmet ARSLAN (İzmir,1993), 230

⁽⁵⁾ Çiçero: “Kamu Devleti ve Yasalardan Seçme Parçalar” Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi, Der.veÇev.Mete TUNÇAY (İstanbul, 1969),174

Locke düşüncesinde insanlara, ebedi ve değişmez doğa kanunu tarafından tamamen açık moral hak ve yükümlülükler bahşedilmiştir. Bunlar kişilerin hayatlarına, özgürlüklerine ve mülkiyetlerine zarar vermeksizin kendisini ve başkalarını korumaya yönelik görevlerdir. Locke herkesin bu haklara miras olarak doğduğunu ve olgunlaştığında bu hakların tümüne sahip olacağını söylemektedir.⁽⁶⁾

Locke, doğal hukuku herkesin kendisine yerleştirilen bir ışıkla keşfedebildiği bir kanun olarak görmekte ve kaynağı olarak ilahi iradeyi zikretmektedir.⁽⁷⁾ Tabiata uygun yaşama kuralı olan doğal hukuk ahlaki ve rasyonel bir mahiyettedir. Locke, Tanrı'yı hukukun temeline oturturur. İnsan akıllı ise, bu hukukun ne yapıcısı ne de bu kuralları verebilir. Akıl iyi işlerse tek ve aynı ahlaki doğruları yani doğal hukuku bulur.⁽⁸⁾ Güriz'e göre bilgide empirist olan Locke hukuk teorisinde rasyoneldir.⁽⁹⁾

Peki doğal hukuku herkes bilebilir mi? Locke şöyle yanıtlar:

"Doğal hukuk, akılla bulunur dedim ama herkes tarafından zorunlu bilinebileceği sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü akıl ışığını kullanmayarak karanlığı tercih eden, kendi kendilerini göremeyenler vardır. Ancak gözlerini açmadığında ve yolculuk için iyice hazırlanmış olmadığında güneş bile bir insana giden yolu göstermez"⁽¹⁰⁾

Tüm bu açıklamalar sonucunda Locke'a göre; doğal hukuk, doğanın ışığı yoluyla fark edilebilen doğayla uyum içinde olup olmadığını, neyin yasaklanıp neyin emredildiğini gösteren ilahi iradenin hükmü olarak

⁽⁶⁾ John Locke: "Two Treatises Of Government" Locke's Two Treatises Of Government ed.Peter LASLETT, (London, 1960), 87

⁽⁷⁾ John LOCKE: Essay on the Low of Nature ed.W. VONLE (Oxford, 1954), 109

⁽⁸⁾ John LOCKE: a.g.e., 123

⁽⁹⁾ Adnan GÜRİZ: Hukuk Felsefesi, (Ankara, 1992), 201

⁽¹⁰⁾ John LOCKE: a.g.e., 115

tanımlanmaktadır.⁽¹¹⁾

Locke, doğal hukukun ilkelerini şöyle sıralamaktadır, ilk temel ilke; "Herkes kendini ve kendi korumasıyla rekabet etmediğinde, mümkün olduğunca diğer insanları korumalıdır"⁽¹²⁾ Locke, toplumun ve her bireyin korunması olan bu ilk ilkenin genel ve sınırsız olduğunu belirtir. Daha sonra sırasıyla ; 1- Tanrı'yı sev ve ona saygı duy.⁽¹³⁾ 2- Üstlerine itaat et, 3- Doğruyu söyle, 4- Dürüst ve nazik davran. 5- Kimsenin sağlığına, canına, malına ve mülküne zarar verme⁽¹⁴⁾ 6- Öldürme ya da çalma 7- Aileni ve komşularını sev 8- Açları doyur 9- Diğer insanların kanını dökenin o insan tarafından kanı dökülebilir 10- Emeğimle elde ettiğim mülk benimdir, bozulana dek kullanılabilir.⁽¹⁵⁾

Locke, devlet görüşünü bu ilkelerden yola çıkarak inşa etmiştir. Görülüyor ki onun doğal hukuk yaklaşımı bireylere belli haklar arzemesi yanında onlara belli ahlaki ve akli emirler yüklemektedir. Locke için bu kanunlar olmadan insanlar kendi aralarında hiç bir sosyal münasebet oluşturamazlar. Locke'un doğal hukuk fikri, ahlaki bir mahiyet taşımaktadır. Eserlerinde doğa yasasının kaynağını ilahi iradede görerek, buna uymanın zorunluluğunu ısrarla ifade etmiştir.

Locke, böylece insanların vazgeçilmez doğal haklara sahip olduğunu göstermiştir. Peki insanlar sivil örgütlenme öncesi nasıl bir durumdaydı? Bu vazgeçilmez hakları ne derece kullanabiliyorlardı? Bu sorulara yanıt aramanın filozofumuzun devlet fikrinin önemli bir basamağını anlamamıza

⁽¹¹⁾ John LOCKE: a.g.e., 111

⁽¹²⁾ John LOCKE: a.g.e., 120

⁽¹³⁾ John LOCKE: a.g.e., 120

⁽¹⁴⁾ John LOCKE: a.g.e., 129

⁽¹⁵⁾ John LOCKE: a.g.e., 196

yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

B- Doğa Durumu

Locke, siyasi teorisini kurmaya bir doğa durumu varsayımından hareket ederek başlamıştır. Bu doğa durumu insanların doğal hukuk sınırları dahilinde hareketlerini, mallarını ve varlıklarını istedikleri gibi düzenledikleri ve bütün bunlar için kimseden izin almadıkları mükemmel bir özgürlük durumudur⁽¹⁶⁾ Tabiat halinde insanlar tam bir hürriyet içinde yaşarlar. Locke için doğa hali aynı zamanda eşitlik halidir. İnsanlar Kadir-i mutlak bir yapıcı tarafından aynı şekilde yaratılıp yeryüzüne gönderilmiştir.

Locke, bu siyasal otorite öncesi durumun nasıl bir kaosa dönüşmediği sorusunu şöyle yanıtlar:

Bu bir özgürlük durumudur. Ama başıboşluk durumu değildir. Doğa durumunu yöneten ve herkesi bağlayan bir doğa yasası vardır. Akılla elde edilen bu yasa, ona danışan bütün insanlığa eşit ve özgür olduklarını, kimsenin yaşantısına, özgürlüğüne ve mallarına zarar vermemesi gerektiğini öğretir.⁽¹⁷⁾

Peki insan doğa durumunda söylediği kadar özgürse, kendi kişiliği ve mallarının mutlak efendisiyse, doğa durumunu terk ederek kendini bir erkin denetimi altına neden soksun?

Locke, doğa durumunda her bireyin doğal hukuku ihlal edenleri

⁽¹⁶⁾ John LOCKE: “Yönetim Üstüne İki İnceleme’den Seçmeler” Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi II Yeni Çağ Çev.ve Der.Mete TUNÇAY(İstanbul, 1969), 229

⁽¹⁷⁾ John LOCKE: a.g.e., 229

cezalandırma hakkı olduğunu belirtir.⁽¹⁷⁾ Doğa durumunda insanların sahip olduğu cezalandırma hakkı sınırsız değildir. Fakat Locke hakkaniyet ve adaleti tanımayan kişilerin varlığı insanları doğa durumunda güvenlikten uzak, korku altında yaşayabilmelerine sebep olacağını söylemektedir.⁽¹⁸⁾ O halde insanların doğa durumunu terk edip sivil topluma geçmeleri zorunluluktur.

Locke, kim tabiat kanununa muhalefet ederse Tanrı'ya da muhalefet etmiş sayılacağını, bunun için insanın kendini korumasının sadece bir hak değil bir görev olduğunun altını çizer.⁽¹⁹⁾ Burada Locke'un tabiat kanununu ilahi iradeye dayandırıldığını görüyoruz.

Locke'a göre, doğa durumunda biri malımızı çalsa bile bunu hayatımıza tehdit kabul edip onu yok etme hakkına sahip bulunmaktayız. Böyle bir durumda Locke, her insan kendi davasının yargıcı olmasının çok ağır olduğunun farkındadır. Doğa durumunda sahip olduğumuz hakların kullanılması pek belirsiz ve güvensizdir. Herkesin kendi davasının yargıcı olması fikri, insanların tutku ve öç duygularıyla ileri gitmelerine neden olabilir. Tarafsız bir yargıcın ve onu destekleyen bir otoritenin olmaması cezalandırmayı çok tehlikeli kılar ve özgürlük durumunu bir savaş durumuna dönüştürür.⁽²⁰⁾

Sonuç olarak ne istiyor Locke? O insanın doğa durumunda Tanrı'nın lütfu olan tüm doğal haklarının korunmasını istiyor. Fakat bu ideali gerçekleştirebilmek için doğal yasama halinde eksiklikler vardır. Locke,

⁽¹⁸⁾ John LOCKE: a.g.e., 230

⁽¹⁹⁾ John LOCKE: a.g.e., 231

⁽²⁰⁾ John LOCKE: "Hükümet Üstüne İki İncelemeden Seçme Parçalar" Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev.ve Der.Mete TUNÇAY, (İstanbul, 1969), 231

insanların ancak sivil bir topluma geçtiklerinde bu idealini gerçekleştirebileceklerini ifade etmektedir.

“Bir savaş durumundan kurtulmak insanların doğa durumunu bırakarak sivil topluma girmelerinin başlıca nedenidir. Çünkü yeryüzünde kendisine danışmakla yardım sağlayabilecek bir erkin bulunduğu yerde savaş durumu sona erer ve anlaşmazlığı erk karara bağlar.”⁽²¹⁾

Locke, insanların uygarlığa geçme sebebinin mülkiyetlerini güvence altına almak olduğu şeklinde bir ifade kullanmıştır. Bazı yorumcular Locke’un bu tabiriyle teorisini sadece mülkiyet üstüne kurduğu yorumunu yaparlar. Locke’un eserine göz attığımızda mülkiyeti iki anlamda kullandığını görmekteyiz. Bunlardan ilki insanın dışarıda olan maddi mülküdür (estate) diğeri ise, yaşam, özgürlük ve mallarının genel adıdır (Protery) Locke’un mülkiyete verdiği önem azımsanmayacak ölçüde olsa da burada “mülkiyet” derken yaşam, özgürlük ve mülkiyeti kastetmektedir.

İnsanların devletlerde birleşmelerinin ve kendilerini yönetimlerin altına almalarının asıl amacı, benim mülkiyet genel adı altında topladığım canların, özgürlüklerin ve malların korunmasıdır.”⁽²²⁾

Böylelikle Locke, insanların sivil toplum öncesi durumdan neden sivil topluma geçtiklerini açıkça ortaya koymaktadır.

⁽²¹⁾ John LOCKE: a.g.e., 235

⁽²²⁾ John LOCKE: “Two Treatises Of Government” Locke’s Two Treatises Of Government ed.Peter LASLETT (London, 1960), 89

C- Toplumsal Sözleşme Teorisi

Doğa halinde insanlar, kendi davalarının yargıcı olmaları sebebiyle bu durumda sakıncalar doğmaktaydı. Bunun için insanların yasayı uygulayan tarafsız bir yargı makamına, yargılama makamının kararlarını uygulayan bir yürütme ve bu yasaları koyan bir yasama organına ihtiyaç vardır. Bunları elde etmek için insanlar, yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakkını kendinde saklı tutarak, cezalandırma hakkından vazgeçerler.

Görüldüğü gibi insanların vazgeçebilecekleri sadece cezalandırma hakkıdır. Vazgeçilen hak tek bir kişiye verilebileceği gibi halkın kendisine ya da temsilcilerine de verilebilir. Böylelikle insanlar, anlaşmazlıkları çözmek için ortak bir üstün erk oluşturarak bir araya gelirler ve kendi hür iradeleriyle katıldıkları sözleşme ile doğa halini sona erdirirler. İnsanların siyasal toplumu oluşturmalarının sebebi sahip oldukları haklardan barış ve güvenlik içinde yararlanmalarıdır.

Locke, sözleşme teorisinin bir sözleşme mi yoksa iki sözleşmeden mi ibaret olduğunu belirsiz bırakmıştır. Bu konuda iki yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlardan ilkinе göre, Locke teorisinde tek bir sözleşme vardır. Bu bir toplum sözleşmesidir. Sözleşme taraftarları özgür bireylerdir. Doğa halinde kalmak isteyenler kalabilirler. Yapılan sözleşme içinde iki hareket vardır; ilk olarak insanlar, rıza gösterdikleri bir siyasi yapı meydana getirirler. Daha sonra yöneticiye yetki verirler. Buna göre Locke, Sözleşmeyi “trust” (güven) kavramına dayandırmaktadır. İnsanlar çoğunluğun kararı ile seçilmiş yöneticilere cezalandırma ve icra hakkını verirler, geri alma hakkını elinde tutarlar. Güven üstüne kurulan bu ilişkide yönetici doğa yasalarını çiğnediği anda, halk güvenini geri alır ve trust bozulur. Doğa hali toplum hali olduğu

için yönetim ortadan kalksa da toplum varlığını devam ettirir.⁽²³⁾

İkinci görüş ise, Russell, Güriz, Sabine tarafından ortaya atılmıştır. Bu görüş uyarınca Locke'un sosyal sözleşmesi iki sözleşmeden oluşmaktadır. İlki siyasal toplumu oluşturan bireyler arası toplum sözleşmesidir. Diğeri ise yönetici ve yönetilenler arası yapılan bir tabi olma anlaşmasıdır. Bu yönetici ve yönetilenler arası ilişkileri düzenler. Sabine, Locke'un sosyal sözleşme teorisinin açık olmadığından yakınmakta, ama Locke için iki sözleşmeyi uygun bulmaktadır. İhtilal hakkının kullanılmasıyla yönetim ortadan kalkar, toplum varlığını sürdürür.⁽²⁴⁾

Gerçekten de Locke'un açıklamaları muğlaktır. "Bu insanların toplum halinde birleşmelerine yol açan ilk aşamadır. Bu aşama devlete katılan kişiler arasında olur"⁽²⁵⁾ sözlerinden ilk aşamada topluma katılanlar arası bir toplum sözleşmesi yapıldığını, bunu siyasal erke yargılama hakkının devredileceği başka bir sözleşme izleyeceği sonucu çıkarılabilir. Yine de tek ya da çift sözleşme de olsa iki hareketten oluştuğunu söyleyebiliriz.

Özetle, Locke için sözleşmenin amacı karşılıklı güven ve yardımı sağlayarak bir birlik kurmaktır. Bunun için bireylerin kendi hür iradeleriyle devleti kurması oldukça önemlidir. Locke, iktidarın kaynağını doğrudan o toplumun tek tek bireylerinin rızasına dayandırmaktadır. İktidar gücünü ne Tanrıdan ne başka bir kuvvetten alır. Aynı şekilde, bireylerin kendi rızalarıyla gerçekleştirdikleri sözleşme yine onların rızası ile son bulur. Böylece yöneticiler de dahil herkes doğa haline dönerler.

⁽²³⁾ Adnan GÜRİZ: a.g.e. 204

⁽²⁴⁾ George SABİNE: Yakınçağ Düşünceler Tarihi, Çev.Özer OZANKAYA, (İstanbul, 1969),219

⁽²⁵⁾ John LOCKE: Two Treatises of Government” Locke’s Two Treatises of Government ed.Peter LASLETT, (London, 1960),101

Peki, Locke'a göre devlet nasıl sınırlanacaktır? Locke, bu soruyu "devlet otoritesi, insanların doğuştan sahip olduğu haklarla sınırlanacaktır"⁽²⁶⁾ diye yanıtlıyor. Görüldüğü üzere Locke teorisinde, devlet otoritesi sınırsız değildir. İlk sınır doğal hukuktur. İkincisi ise devletin kendi yetkili organları tarafından koyulan yasalardır.

Unutmamak gerekir ki Locke teorisinde yönetim, yetki dışı davranmadıkça insanlar doğa haline dönemezler. Locke hakların devri konusunda oldukça akli konuşmaktadır.

"Birey, sahip olmadığı bir hakkı başkasına devredemez. Yaşamımızı tehlikeye atma, varlığımıza zarar verme hakkını devredemeyiz. Çünkü böyle bir hakka sahip değiliz."⁽²⁷⁾

Böylelikle Locke, bireyin kendi bedeni üstünde bir takım hakları olduğunu ama kendini öldürme ve başkasının kendi vücuduna zarar vermesine rıza gösterme hakkı olmadığını açıkça ortaya koyarak, doğal hukuka aykırı davrananlara karşı çıkmamanın bir zorunluluk olduğunun altını çizmektedir.

D- Erkler Ayrılığı Teorisi

Locke için devlet, her bireyin kendisinin yargıç olduğunu, kendisini kendi araçlarıyla savunduğu devlet öncesi durumun yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Peki Locke, nasıl bir hükümet şekli tanımlamaktadır?

⁽²⁶⁾ John LOCKE: a.g.e., 164

⁽²⁷⁾ John LOCKE: a.g.e., 70

Locke, "Bu insanları sansar ve tilkiden gelebilecek tehlikelerden korumak için aslan tarafından yutulacak olmaktan mutlu olan deliler yerine koymaktır"⁽²⁸⁾ sözleriyle mutlak monarşiyi açıkça yadsımaktadır.

Siyasi toplum içinde kurallar nasıl konulacak? Toplum nasıl yönetilecek? Locke, siyasi toplumun birleşmiş bir bütün olduğu için tek bir yön de hareket edebileceğine inanmaktadır. Görüş ayrılığı çıktığında çoğunluğun görüşünün kabul edileceğini söylemektedir.⁽²⁹⁾ Locke böylece devleti çoğunluk fikrine dayandırmaktadır.

Locke, iktidarın faaliyet alanlarının sınırlarının tanımlanması konusunda oldukça hassas davranmıştır. Bu yaklaşımı liberalizmin önemli bir ilkesini, "erkler ayrılığı ilkesini" ortaya koymasına sebep olmuştur. Böylelikle Locke, liberal geleneğin önemli bir ilkesini formüle etmeye başlamaktadır.

Locke, yönetimi yasa yapma, yargılama, yasaları uygulama ve topluma dışarıdan gelecek tehlikelere karşı koruyucu olarak tanımlamaktadır.⁽³⁰⁾ Bunların tek bir elde toplanması bireyin yaşam, özgürlük ve mülkiyetleri için büyük tehlikedir. Bu şekilde keyfi uygulamalar görülebilir, ya da bu kişiler kendilerini yasalardan muaf tutmaya kalkabilirler. Bu da bireyin doğal haklarının çiğnenmesi anlamına gelmektedir. Bu sebeple Locke, uygar bir toplumda üç ayrı erkin bulunmasını zorunlu görmektedir. 1- Yasama erki, 2- Yürütme erki, 3- Federatif erk. Locke için bu erklerin ayrı ellerde olmasının yanında faaliyet alanlarının sınırlarının çizilmesi de önemlidir. Bu şekilde kuvvet kuvvetle engellenecek, bireyler yönetimden gelebilecek tehlikelere karşı korunabilecektir.

⁽²⁸⁾ John LOCKE: a.g.e.109

⁽²⁹⁾ John LOCKE: "Yönetim Üstüne İki İnceleme'den Seçmeler" Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi II Yeniçağ Çev.Mete TUNÇAY (İstanbul,1969),237

⁽³⁰⁾ John LOCKE: a.g.e.235

Yasama Erki : Yasaları yapan, nelerin suç olduğunu saptayan ve yanlışların nasıl düzeltileceğini ve cezalandırılacağını gösteren en yüksek erktir. Bu söz götürmez yasalar yönetimin keyfiliğini frenlemektedir. Yüksek iktidar, bireyin rızası olmadan mülkiyetin bir parçasını bile alamaz. Yasama erki başka ellere devredilemez. Halk, kendi seçtikleri ve kendileri için kanun yapmaya müsaade edenlerin dışında başkalarının yaptığı kanunlara bağlı tutulamazlar.⁽³¹⁾

Görülüyor ki Locke için yasama erki, en yüksek hükümler erktir. Ancak keyfi, hareketler yasama erkinden uzak olmalı ve yasama erki her zaman doğa kanunlarına tabi olmalıdır.

Yürütme Erki : Yasaları uygulama, bireyin ve toplumun gönenci için sürekli düzeni sağlama ve gerektiğinde adil ve nesnel yargılama işlemlerinden oluşmaktadır. Yasama ve yürütme erkinin aynı elde toplanırsa çok kuvvetlenir, bu güçleri kullananlar engellenemeyebilir. Locke şöyle demektedir:

“Kolayca kötü yola sapma eğilimi insan için aynı şahıslar hem kanun yapma hem uygulamaya kalkma, onları fena yola teşvik eder”⁽³²⁾

Locke’a göre, yasama erkinin devamlı toplantı halinde bulunması iyi değildir. Yasama erkini belli aralıklarla toplantıya çağıran, kanunların yürümesini sağlayan bir erk zorunludur. Locke yasama erkini meclise verirken yürütme erkini krala uygun görür.

⁽³¹⁾ Jacob Ben AMİTTOY: Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev.Mehmet Ali KILIÇBAY, (Ankara, 1983),176

⁽³²⁾ John LOCKE: a.g.e,242

Federatif Erk : Devlet dışı kişi ve cemiyetlerle olan ilişkileri tanzim eden, savaş, barış yapma ve ittifak kurmaya karar veren erktir. Locke savaş durumunda federatif erki yürütme erkine vermekte, bu güçlerin birleşmesinde bir sakınca görmemektedir.⁽³³⁾

Locke tasnifinde, yargı erkine özel bir yer vermemekte, onu yasama erki içinde ele almakla yetinmektedir. Locke'a göre iyi kurulmuş bir siyasi toplumda yürütme ve federatif erk yasama erkine bağımlı olmalıdır yinede. Ancak yasamanın üstünlüğü önermesi onun hiç bir sınırı bulunmadığı anlamına gelmemektedir. O hiç bir zaman özgürlük ve mülkiyetin dokunulmazlığı ilkesini içine alan doğal hukukun üstünde değildir. Böylelikle Locke devlet görüşüne liberal öğretinin önemli karakteri olan erkler ayrılığını ekleyerek düşünce tarihinde bu konuyla ilgilenen ilk kişi olmuştur. Öyleyse, ileride Montesquie (öl. 1755) tarafından biçimlendirilecek olan üç ana erk teorisi esas itibariyle Locke tarafından kurulmuştur.

B- JOHN LOCKE'UN DEVLET DÜŞÜNCESİNDE YER ALAN BAZI TEMEL KAVRAMLAR.

Locke'un devlet anlayışı çerçevesinde oluşturduğu bazı temel teorilerin içerisinde önemli bir takım kavramlara da yer verdiğini görüyoruz. Öncelikle Locke, doğal haklar dediğinde üç temel kavram üstünde durmaktadır. Bunlar yaşam, özgürlük ve mülkiyet kavramlarıdır. Eserinde bunlar arası ayrımı açıkça ortaya koymadığını, bu kavramların iç içe girdiğini görmekteyiz. Şimdi, bu kavramların Locke'un teorisi içindeki yerini anlamaya çalışalım. Daha sonra ise, onun devlet fikri içinde önemli bir yeri olan direnme ve hoşgörü kavramların ne anlama geldiğini görmeye çalışalım.

⁽³³⁾ John LOCKE: a.g.e,242

a- Yaşam ve Özgürlük

R. Filmer'ın patriarkal (babaerkil) teorisinde çocuklar ebeveynlerine olduğu gibi siyasi güce karşı da bir çok yükümlülükler taşımaktadır. Hiç kimse doğuştan itibaren bu yükümlülükler dışında kalamaz. Buna göre de insanlar, özgür değildir. Locke düşüncesinde ise, insanlar doğal olarak özgürlük hali içindedir. Locke, insanların vazgeçilmez temel hakları olan yaşam ve özgürlükten ne anlamaktadır? İnsan doğuştan sahip olduğu bu hakları nasıl ve hangi şartlar altında kullanabilir? Locke, şöyle cevap veriyor;

"Bütün insanlar, doğası gereği eşit ve özgürdür" dememize rağmen bundan eşitlik ve özgürlüğün bütün çeşitlerini anlamamız beklenmez. Yaş ve ahlaki meziyetlerine göre insanlara öncelik verilebilir. İtiraf ederim ki çocuklar dünyaya geldiklerinde ve bir süre ebeveynlerinin onlar üzerinde bir çeşit kurallar ve yargılama hakkı vardır. Ama bu geçicidir. Bu teslimiyetin bağları sarıldıkları kundağa benzer. Çocuklar büyüdükçe bağlar tamamen kaybolur ve kendi hür iradeleriyle kalırlar.⁽³⁴⁾

Böylelikle Locke, ebeveynleri çocukların üstündeki haklarının geçici olduğunu, bu hakların yaş ve mantıkla beraber ortadan kalkacağını ifade etmektedir.

Locke, sadece Adem'in mükemmel yaratıldığı için Tanrı'nın emriyle yönlendirilecek bir kapasitede olduğunu, onun neslinin dünyaya gelişinin doğal durumda olması onları eksik kıldığını düşünmektedir. Bunun için tüm ebeveynler çocuklarını korumak, beslemek, eğitmek zorundadır. Bunu kendi insanlıkları için değil, Tanrı için yaparlar.⁽³⁵⁾

⁽³⁴⁾ John LOCKE: "Two Treatise of Government" Locke's Two Treatise of Government, ed. Peter LASLETT, (London, 1960),60

⁽³⁵⁾ John LOCKE: a.g.e,87

"Bize öğretildiği gibi hüriyet, istediğini yapmak" değildir. Özgürlük, insanın tâbi olduğu kuralların izin verdiği ölçüde bütün varlığı ve kendi isteği ile hareketlerini yapmaktır.⁽³⁶⁾

Görülüyor ki Locke, Tanrı'nın kuralları olmadan özgürlük olamayacağını söylemekte, özgürlüğü Tanrı'nın kurallarına bağlamaktadır.

Peki kuralların izin verdiği ölçüde hareket etme, mülkiyetini yönetme özgürlüğüne sahip olmak nedir? Locke, açıkça "bu kuralı bilmek kapasitesidir."⁽³⁷⁾ diye cevaplamaktadır. Bir çocuk kendi benliğini oluşturduğunda, yani Tanrı'nın koyduğu doğa yasalarını bilmeye başladığında özgürlüğü elde etmektedir.

Sonuç olarak Locke, babanın tüm yaşamı boyunca çocuğun mal varlığı veya hareketleri üstüne bir egemenliğini kabul etmiyor, ve nasıl ki babasının ev halkının üstüne yetkileri sınırlı ve geçici ise, aynı şekilde ülkenin politik idarecisinin yetkileri de sınırlı ve geçici olduğunu düşünmektedir. Böylece Locke, yönetimin ne olursa olsun sınırını aşmaması ve özel, toplumsal ilişkilere karışmaması gerektiğini vurgulayarak, liberal öğretinin temellerini atmış olmaktadır.

b- Kölelik

İnsanlar ne zaman hangi durumlarda yukarıda sözkonusu edilen hakları kaybederler? Locke için kişi insandan ziyade bir hayvan gibi davrandığı zaman yasama, özgürlük hakkını kaybedip kendini köle olmaya

⁽³⁶⁾ John LOCKE: a.g.e.88

⁽³⁷⁾ John LOCKE: a.g.e.87

uygun duruma getirmektedir. Onun kölelik teorisi hakkın düşmesi ilkesine dayanmaktadır. Haksız bir savaşa giren, doğal haklarını kaybeden insanlar üstünde mutlak iktidar sahibi olunabilir. Sivil topluma geçildiğinde bu yetki iktidara devredilmektedir. Ölüm cezası ertelenip kişi köleleştirilebilmektedir. Ancak köleden elde edilecek fayda tükendiğinde ölüm cezası yeniden işleme konulur.⁽³⁸⁾ Locke'un köleliği doğal hukuk temelinde haklı çıkarmaya çalıştığını görüyoruz. Çoğu teorisyen köleliğin sivil toplum ürünü olduğunu düşünürken Locke, köleliği sivil toplum öncesine yerleştirmektedir.

Locke eleştirmeni olan Dunn, Locke'un Shaftesbury'nin sekreterliğini yaptığı dönemde köle ticaretinin iç işleyişi hakkında çok şey bilmesine rağmen siyasetle ilgili yazılarında bundan hiç bahsetmediğine dikkat çekiyor. Bununla kalmayıp arşivlerden hareketle Locke'un köle sahiplerinin Afrika köleleri üzerindeki iktidarına meşruluk kazandıracak çerçeveyi hazırlayan Caroline Anayasası'nın hazırlanmasına yardım ettiğini açıklamaktadır.⁽³⁹⁾

Locke, insanın özgür doğduğunu söyleyerek Filmer'a karşı çıkmıştı. Fakat bazı insanların köle doğduğunu kabul eden bir yasanın hazırlanmasına yardım etmesi ne anlama gelmektedir? Buradan hareketle aklımıza şu sorular geliyor.

Locke "özgür doğmuş insan" derken kimi kastetmektedir? Kim tam anlamıyla insandır? Bazı yorumcular Locke'un "insan Anlığı Üstüne Deneme"de belirli bir insan tanımı yapmadığını söylemektedir.⁽⁴⁰⁾ Bu eserinde Locke, insanın ussal bir hayvan olduğuna dair görüşleri reddederek, dört ayaklı birinin ne kadar rasyonel olsa da insan olarak kabul

⁽³⁸⁾ John LOCKE: a.g.e.,183

⁽³⁹⁾ Jhon DUNN: The Political Thought of John Locke, (London, 1969),175

⁽⁴⁰⁾ Robert BERNOSCANİ: İrk Kavramını Kim İcat Etti, Çev.Zeynep DİREK (İstanbul, 1999),13

edilemeyeceğini söylüyor ve şöyle ya da böyle bir şekli, rengi olması gerektiğini belirtiyor. ⁽⁴¹⁾ Buradan hareketle Locke'un, özgürlüklerini güvence altına almaya çalıştığı insan olarak İngilizleri anladığını söylemek yanlış olmaz. Hatta Locke'un doğal haklar doktrinini bütün insanlığa değil, sadece toprak sahibi beyaz erkek kitlesinin haklarını kollamak amacı ile yazdığını söyleyebiliriz. Locke'un üstünde önemle durduğu, bir siyasi teori kurarak korumayı amaçladığı doğal haklardan biri olan özgürlük anlayışının, kölelik fikriyle uyummadığı açıktır.

c- Mülkiyet

Birçok yorumcu, Locke'un çalışmasını mülkiyet kuramını haklı çıkarmak için yazdığını söylemektedir. ⁽⁴²⁾ O halde Locke'un sistemi içinde "mülkiyet" fikrinin ne kadar yer tuttuğunu görmek doğru olacaktır. Locke, mülkiyeti neye dayandırmaktadır? Mülkiyet nasıl elde edilir?

Öncelikle Locke, Tanrının evreni ve içindekileri insanı rahat ettirmek için verdiğini söylemektedir. Doğal olarak üretilen bütün meyve ve hayvanlar tüm insanlığı besler. Onlar, hiç kimsenin özel idaresinde olmayıp insanlığın doğal yapısındadır. ⁽⁴³⁾ Locke, evrenin tüm insanlığa ait olduğunu söyleyerek mülkiyet fikrini açıklamaya başlamaktadır.

Tüm insanlığa ait olan bu evrende insan, nasıl mülk elde eder? Locke bu soruyu şöyle yanıtlamaktadır:

⁽⁴¹⁾ John LOCKE: İnsan Anlığı Üstüne bir Deneme, Çev. Vehbi HACIKADİROĞLU, (İstanbul, 1992),276

⁽⁴²⁾ Burton LEISSER: The English Revolution and Locke's Treatises, (London, 1982),225

⁽⁴³⁾ John LOCKE: "Two Treatise of Government" Locke's Two Treatise of Government, ed. Peter LASLETT, (London, 1960),70

İnsanın bir başkası üzerine değil, kendi üzerine hakkı vardır. Kendi bedeninin çalışması ve ellerinin işi, haklı olarak onundur. Doğanın yapısını değiştirip, kendi çalışmasını eklediğinde diğer insanların genel haklarını dışarıda bırakır ve onu tartışmaksızın kendi mülkiyeti yapar.⁽⁴⁴⁾

Görüyoruz ki Locke için mülkiyet hakkını insanın çalışması oluşturmaktadır. Doğanın yapısını kim değiştirirse ona sahip olmaya hak kazanacaktır. Kabuk uzun süre sahilin kumlarında dinlenir, hiç kimseye ait değildir. Fakat biri onu toplarsa mülkiyeti ona ait olmaya başlar. Locke, halkın sözleşmesi olmadan da insanın mülkiyet edinebileceğini söylemektedir.

"Meşe ağacındaki meşe palamutları ne zaman onun olmaya başlar? Onu toplarsa, bu çalışma onu mülkü kılar. Onun sırt tüm insanlarla sözleşmesi olmadığı için meşe palamutları üstünde hakkı olmaması düşüncesi yanlıştır. Eğer bunun için bir sözleşme gerekseydi, Tanrı'nın bolluk vermesine rağmen insanlar açlıktan ölürlerd. Bu yüzden diğer insanlarla birlikte hakkım olan atımın ısırdığı ot sözleşme olmadan benim olmaya başlar."⁽⁴⁵⁾

Locke için insanlığın uygarlaşmasını sağlayan mülkiyeti belirleyen pozitif yasalardan önce doğa yasası ile mülkiyet başlamaktadır. Peki elde edilen mülkiyetin bir ölçüsü var mıdır? Locke'a göre doğa yasası bize mülkiyeti verdiği gibi sınırlarını da vermiştir. O kullanılacağından daha fazla mülk elde edilemeyeceğini ve diğer insanlar için yeterli şeyler bırakılmasını şart koşturmaktadır. Tanrı evreni ve içindekileri insan bozsun ya da yıksın diye yaratmamıştır. İnsan zevki için küçük bir parçasını bile ziyan edemez.⁽⁴⁶⁾

Locke, bu konuda şöyle der:

"Kim meyveleri topladı, vahşi hayvanları öldürüp evcilleştirdiyse doğanın kendiliğinden ürünlerini kendi çalışmasını katarak kullanabilir. Fakat

⁽⁴⁴⁾ John LOCKE: a.g.e., 71

⁽⁴⁵⁾ John LOCKE: a.g.e., 71

⁽⁴⁶⁾ John LOCKE: a.g.e., 74

onları yeterli kullanmazsa, eğer meyveler çürüdü, et koktuysa o doğa yasasına göre suç işler, cezalandırılmalıdır. Çünkü o komşunun hakkına tecavüz etmiştir. Kullanacağından fazlasını almaya hakkı yoktur⁽⁴⁷⁾

Locke'un düşüncesinde, mülkiyetin meşru olabilmesinin ilk şartı sahip olduğumuz şeyleri mahvetmeden kullanmak, ikincisi ise aynı mallardan diğer insanlar içinde yeterli bulunmasıdır. İnsanın sayıca az, mülkiyetin fazla ve çalışma kapasitesinin sınırlı olduğu durumlarda ikinci şartı karşılamak kolaydır. Locke'un örneğiyle bir kimsenin nehrin bütün sularını içmesi mümkün değildir. Doğanın insanların ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olduğunda bir sorun olmaz. Ama insanların çoğalıp, kaynakların sınırlı olduğu durumda ne olacak? Locke bunu düşünmemiştir.

Locke, daha sonra kişinin kendisi ve ailesi için yemeden çürüyecek kadar çok eriğe sahip olmaması gerektiğini söylerken istediği kadar altın elmas edinebileceğini belirtmiştir.⁽⁴⁸⁾ Böylece mülkiyet hakkı elde etmek için koyduğu ilk şartı da kendi eliyle kaldırmıştır.

"İnsan kendi malını mahvediyorsa suç işler, onu çürümeden değiş tokuş ederse elinde mahvolmaz. Tekrar o fındığı küçük metalle değiştirirse tüm yaşam boyu saklar, bu dayanıklı şeyleri istediği kadar yıpratır, değiştirebilir. Paranın icadı büyüme imkanı vermiştir. Endüstri ile insan farklı oranda mülkiyet edinmeye başlamıştır"⁽⁴⁹⁾

Locke, altın ve gümüşün bozulmadığı için sınırsız birikim yapılabileceğini söylemektedir. Çünkü para tabiat kanununa aykırı düşmeden malın çoğalmasına imkan vermiştir.⁽⁵⁰⁾ Böylece Locke, paranın icadı ile mülkiyete koyduğu doğal ve moral sınırları kaldırmakta ve sınırsız mülkiyete izin vermektedir.

(47) John LOCKE: a.g.e.78

(48) John LOCKE: a.g.e.79

(49) John LOCKE: a.g.e.81

(50) John LOCKE: a.g.e.84

Çağdaş siyaset yorumcularından Leisser, Locke'u mülkiyeti onun düzensiz dağıtımını hoş görecekt kadar kutsal gördüğü için eleştirmektedir.⁽⁵¹⁾ Russell (öl.1970) ise Locke'u, para ve serveti eşitsizliğine izin verdiği için mülkiyete tapmayla suçlamaktadır.⁽⁵²⁾

"Bir kimsenin onun parasını ya da bir başka şeyi almak için zor kullanmak isteyen hırsız bu adam kendisini hiç incitmemiş olsa bile öldürmesini yasal kılar"⁽⁵³⁾

Bu sözler açıkça, mülkiyete yapılan en ufak saldırının ölüm cezasını gerektirdiğini söylemektedir. Bu ifade bizi Locke'un mülkiyete yaşam ve özgürlükten daha çok önem verdiği fikrine götürmektedir.

d- Direnme

Locke teorisinde, insanlar doğal haklarının tümünü muhafaza ederek doğal yaşamdan sivil topluma geçiyordu. Sadece cezalandırma hakkını bırakıyorlar, karşılığında güvenliklerinin sağlanmasını istiyorlar. Bunun için Locke insanların kendilerinde saklı tuttıkları doğal haklarını korumak için başkaldırma, sözleşmeyi çiğneyen yönetime isyan etme hakkını bir nevi sigorta olarak görmektedir.

Locke'a göre biz ancak kendimizi ya da başkalarını korumakla ilişkili olmayan haklarımızı devredebiliriz.⁽⁵⁴⁾ Bu anlamda Locke, bizim kendimizde

⁽⁵¹⁾ Burton LEISSER: a.g.e., 225

⁽⁵²⁾ Bertrant RUSSEL: Batı Felsefesi Tarihi, (Çev., Muammer SENCER), (İstanbul, 1998), 362

⁽⁵³⁾ John LOCKE: a.g.e., 68

⁽⁵⁴⁾ John LOCKE: "Two Treatises of Government" Locke's Two Treatises of Government ed. Peter LASLETT, (London, 1960), 70

bulunmayan hakları yönetime devredemeyeceğimizi ima eder. O bir başkasının yaşamımızı tehlikeye sokmasına izin vermek gibi bir hakkımız olmadığını, böyle yaparsak doğal hukuka dolayısıyla da Tanrı'ya aykırı düşmüş olacağımızı söylemektedir.⁽⁵⁵⁾ Böylelikle Locke, doğal hakları çiğneyenlere karşı direnmeyi, Tanrı'ya karşı bir görev olduğunu ifade ederek haklı kılmaya çalışmıştır.

Hangi durumlarda bireyler iktidara başkaldırabilir? İlk olarak, yöneticinin yasama gücünü eline geçirmesi, parlamentonun işlerine karışması, onu belli aralıklarla toplantıya çağırması ve halkın yabancı egemenliğine teslim edilmesi durumunda bireyler yönetime başkaldırırlar. Ayrıca yasamanın bireylerin özgürlük ve mülkiyetine ya da ulusal bağımsızlığına aykırı yasalar yapması direnme hakkını yasal kılmaktadır.

Locke, kendine yönetim tarafından haksızlık yapıldığına inanan herkesin başkaldırmaya kalkmasını anarşiye yol açacak bir durum olarak görmektedir. Bu insanın yıkımına yol açacak bir akılsızlık olur. Tiranca eylemler az kişiye zarar vermişse halkın saygısından dolayı sabretmesini öğütler. Ancak, ne zaman bu eylemler büyük kitlelere dokunur ve halk gerçekten bir tehlike sezerse direnme ve son noktasında devrim kaçınılmazdır. Locke insanların bunu Tanrı'ya duydukları mesuliyetten dolayı yapacağını söylemektedir.⁽⁵⁶⁾

Yönetimler güven şartlarına aykırı harekete etmesi ile sıradan insanlar haline düşerler. Bu durumda da halk ile yönetim arasındaki savaşta ortak yargıcın olmamasından dolayı yargıç Tanrı olacaktır. Locke bu savaşta

⁽⁵⁵⁾ John LOCKE: a.g.e.215

⁽⁵⁶⁾ John LOCKE: a.g.e.217

Tanrı'nın zaferi haklı olana vereceğini söylemektedir.⁽⁵⁷⁾ Burada Locke'un hukuksal temele dayandırdığı siyaset teorisi birden kaba kuvvete dönüşmektedir. Son adımda yargıçlığı Tanrı'ya vererek Locke'un dinsel alana kaydığını görmekteyiz.

Thomson, Locke'un direnme hakkının en son noktası devrim hakkını daha iyi bir toplum meydana getirmek için değil, II. James tarafından alınan eski hakları geri almak için yapılan muhafazakar bir hareket olarak tanımlar. ⁽⁵⁸⁾ Locke'un o iki "inceleme"nin önsözünde William'ı "yenileyici" değil "büyük restorasyoncumuz" olarak adlandırmasını düşünecek olursak Thomson'un yorumu çok da yanlış olmaz. Locke, direnme hakkını ve son noktasında devrim hakkını halkın tirandan doğal haklarını geri alma hareketi olarak görmektedir. Böylece Locke, 1688 devriminin meşru zeminini hazırlamış olmaktadır.

e- Hoşgörü

Hoşgörünün bir kavram olarak Locke'un siyaset kuramında önemli bir yeri vardır. Locke kendi sisteminin kaçınılmaz neticesi sayılan bu kavramı "Hoşgörü Üstüne Mektup" adlı yapıtında sunmuştur. "İki inceleme" 1688 devriminin fikri planda haklı çıkartan bir boyut ihtiva ederken bu eser 1689 Hoşgörü Akti'nin teorik karşılığı olarak değerlendirilmektedir.

Bilindiği gibi 17.yy kıta Avrupasında ve İngiltere çok büyük dinsel çatışmalara sahne oluyordu. İngiliz tahtı dinsel inançlarını halka dayatmaya

⁽⁵⁷⁾ John LOCKE: a.g.e,215

⁽⁵⁸⁾ David THOMSON: Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev.Ali Yazar AYDOĞAN,(İstanbul,1997),91

çalışıyordu. Böyle bir ortamda “Mektup” dinde ve politikada “bırakınız yapsınlar” liberalizmin savunucu olarak görülmüş, gücü elinde bulunduranların bu gücü başkalarını Hristiyanlığa kazandırma bahanesiyle kullanmasının yanlışlığını gösterdiği için ilgi çekmiştir.

Öncelikle Locke’un “iki inceleme”de olduğu gibi “mektup”da da devletin meşru otoritesinin sınırlarını net bir şekilde çizdiğini görüyoruz. Devlet bireyin doğal haklarını korumak için sopa ve baltalara başvurabilir ama bu gücü onun içsel dünyasına müdahale etmek için kullanırsa ortaya bir meşruiyet problemi çıkmaktadır.⁽⁵⁹⁾ Burada filozofun sisteminin önemli bir parçasını, aynı zamanda liberal devlet anlayışının özünü görüyoruz. Bu, devletin araçsallığı” fikridir. Devletin varlık nedeni bireyin inandığı gibi yaşamasını engellemek değil, kolaylaştırmaktır.

Locke’un yöneticinin içsel alana müdahalesini hoş görmeme nedenlerinden ilki aklın yanılabilirliği anlayışıdır. İman sorunları ne kanıtlanabilir ne kanıtlanamaz. Onlara sadece inanılır. Bunun için onun herhangi biri önerebilir ama hiç kimse onu dayatma hakkına asla sahip değildir.⁽⁶⁰⁾ Locke’un dinde yapılan zulme karşı çıkma zeminlerinden birisi insan aklının sınırlı olması dolayısıyla yanılabilirliğidir.

“Sonsuz mutluluğa giden doğru yol bir tanedir. Fakat insanların peşinden gittiği bu yolların bütün çeşitliliğinde hangisinin doğru yol olduğu hala şüphelidir. Herkes bunu bizzat keşfetme hakkına sahiptir. Ruhların kurtulacağı konusunda herkes eşit ölçüde yanılabilir olduğuna göre kim kendi kurtuluş reçetesini zorla kabul ettirme hakkına sahiptir ki? Hiç kimse.”⁽⁶¹⁾

⁽⁵⁹⁾ John LOCKE: Hosgörü Üstüne Bir Mektup, Çev.Melih YÜRÜŞEN, (İstanbul, 1998),17

⁽⁶⁰⁾ John LOCKE: a.g.e.,18

⁽⁶¹⁾ John LOCKE: a.g.e.,33

Böylece Locke bilgi anlayışından hareketle, aklın yanılabilir olduğunu belirterek içsel alana müdahale etmenin yanlış olduğunu vurgulamaktadır.

Locke'un iman konusunda dayatmalara itirazının diğer nedeni ise, inancı inanç yapan şeyin ne olduğu ile ilgilidir. Locke inancı şöyle açıklar; "Gerçek inanç bütün hayatı ve gücünü aklın samimi ve tam olarak ikna edilmesine bağlıdır"⁽⁶²⁾ Ona göre aklımızda ve kalbimizde bir soru varsa bu kurtuluşumuza engel oluşturur. Böyle bir inançta Tanrıyı hoşnutsuz eder ve günahımıza saygısızlığı da eklemiştir.

Böylelikle Locke, inancın inanç sayılabilmesi için rıza ile olması gerektiğini söyleyerek, içsel olana dışarıdan hiç kimsenin müdahale edemeyeceği düşüncesini desteklemektedir.

Locke için dinsel hoşgörüsüzlüğün kaynağı sadece devlet değildir. Kilisede dinsel hoşgörüsüzlüğün önemli kaynağıdır. O, kiliseyi serbest ve gönüllü topluluk olarak tanımlar. Hiç kimse bir kilisenin üyesi olarak doğmaz ve bu toplulukta sivil mülkiyet ve dünyevi mallarla ilgili hiç bir şey yapılmamalıdır.⁽⁶³⁾

"Aforoz edilmek kişinin sahip olduğu çıkarlarından mahrum edilmesini gerektirmez. Bütün bu şeyler sivil hükümete aittir ve yargıcın koruması altındadır".⁽⁶⁴⁾

Bu sözleriyle Locke'un, din alanını devlet alanından kesin olarak

⁽⁶²⁾ John LOCKE: a.g.e., 18

⁽⁶³⁾ John LOCKE: a.g.e., 23

⁽⁶⁴⁾ John LOCKE: a.g.e., 27

ayırıldığını açıkça görmekteyiz.

Locke için hiç kimse istesin istemesin zengin ya da sağlıklı olmaya zorlanamaz. Hatta Tanrı bile insanları kendi iradelerinin karşısında korumaz.⁽⁶⁵⁾ Locke'un bireysel olana verdiği bu önemi onun doğal hukuk fikrinden kaynaklanmaktadır.

Peki Locke neleri hoş görmemektedir? Öncelikle sivil çıkarları ihlal edenleri, onlara doğrudan ya da dolaylı zarar verenleri hoş görmeyeceği kesindir.⁽⁶⁶⁾ Hoşgörüsüzlere de hoşgörü gösterilemez. Yabancı bir güçle ilişkisi olanlara, onlara hizmet edenlere hoşgörü gösterilmemelidir. Son olarak da Tanrı'yı inkar edenler hoş görülmemelidir.⁽⁶⁷⁾ Locke, bunun sebebini doğa yasası ile izah etmektedir. Doğa yasası aynı zamanda ahlaki bir mahiyet taşımaktadır. Tanrı'nın bilgisi üstüne temellenir. Bu sebeple insanların Tanrı'nın varlığını onaylaması gerekmektedir. Tanrı'yı inkar edenler doğa yasasını bilmez, tanımazlar. Onların sözlerinin bir bağlayıcılığı yoktur.⁽⁶⁸⁾

Liberal düşüncesinin önemli yazarlarından biri olan Yürüşen, Locke'un hoşgörüyü kendi kendine istenir bir değer değil bir görev olarak gördüğü için Locke'u eleştirmektedir.⁽⁶⁹⁾ Ona göre Locke, hoşgörünün iyiliğinden değil hoşgörüsüzlüğün kötülüğünden kalkmaktadır. Yani, aksi yapıldığında bedeli ağır olacağı için hoşgörü pratik bir çaredir. Bu anlamda da hoşgörü anlayışı negatif bir hoşgörü zemini oluşturur.

"Mektup"da Locke'un sözlerini direkt hoşgörüsüzlere yönelttiğini

⁽⁶⁵⁾ John LOCKE: a.g.e., 30

⁽⁶⁶⁾ John LOCKE: a.g.e., 55

⁽⁶⁷⁾ John LOCKE: a.g.e., 57

⁽⁶⁸⁾ John LOCKE: a.g.e., 57

⁽⁶⁹⁾ Melih YÜRÜŞEN, Liberal Bir Değer Olarak Ahlaki ve Siyasi Hoşgörü, (İstanbul, 1996), 84

söyleyebiliriz. Onlara, ulaşmaya çalıştıkları amaçlar bakımından yöntemlerinin faydasız olduğunu göstermeye çalışıyor. İnsanları aynı dinde buluşturmanın dayatma ve hoşgörüsüzlükle olamayacağını altını çizerek sanki başka bir yol önermektedir. Bu da hoşgörüdür. İncilin ve aklın emrettiğinin de bu olduğunu söyleyerek “hoşgörü” kavramını Hristiyanlığa dayandırdığını açıkça görmekteyiz.⁽⁷⁰⁾

Locke’un hoşgörü savunusu, yalnızca Hristiyan bir devlet içinde Hristiyan inancı ve varyasyonları hoş görmeye yönelik argümanlar sunduğu için sert eleştirilere maruz kalmıştır. Bize göre, Locke’un hoşgörü anlayışını Hristiyan inancı ve varyasyonları arasında görmek yanlış olur. Çünkü Locke’un hoşgörü argümanı, tamamen Katolikliğe karşı Protestanlığın savunusu niteliğindedir. Dönemin Katolik kralı II. James’in Katolikliği her İngiliz’e zorla dayatarak kendi iktidarını güçlendirme çabasına karşı yazılmıştır. Locke’un hoşgörü argümanı Mill (öl-1877) ve diğer liberaller gibi bir özgürlük savunusu olsaydı tüm inanç ve fikirleri kapsar ve sadece dinsel alanla sınırlı kalmazdı. Oysa Locke, ateistlere, Katoliklere ve diğer dinlere hoşgörü gösterilmesinin yanlışlığını gösterme çabasındadır. Aynı zamanda Locke, dinsel alan dışında başka açıdan değerlendirdiğimizde Locke’un hoşgörü argümanı özgürlük konusunda genel bir argümanın parçası değil, başlı başına Protestanlığın savunusudur.

⁽⁷⁰⁾ John LOCKE: a.g.e., 25

III. BÖLÜM

JOHN LOCKE'UN DEVLETLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİNİN BAZI FİLOZOFLARLA KARŞILAŞTIRILMASI VE ETKİLERİ

Buraya kadar filozofumuzun kendi devlet düşüncesi içinde yer verdiği bir takım teorileri ve temel kavramları ele aldık. Böylece John Locke'un devlet anlayışını ortaya koymaya çalıştık.

Locke'un devlet anlayışını oluştururken büyük bir düşünce mirasına sahip olduğunu unutmamak gerekir. O, bu mirasa sahip çıkarak kendi siyasi teorisini inşa etmiştir. Aynı şekilde Locke'da sonra gelenlerde onun düşüncelerinden yararlanmışlar, kendi devlet anlayışını belirlerken onun teori ve kavramlarını kullanmışlardır.

Çalışmamızın bu bölümünde, öncelikle John Locke'un çağdaşı Hobbes'la karşılaştırmasını yapacağız. İki İngiliz düşünürünün devlet anlayışları arasındaki benzerlikleri ve ayrılıkları tespit etmeye çalışacağız. Ardından Locke'un sırasıyla Montesquieu, Rousseau ve Mill ile karşılaştırmasını yaparak onlar üzerindeki etkilerini ele alacağız.

A- Thomas Hobbes

Locke'dan yaklaşık kırk yıl önce onunla aynı coğrafyada siyaset ve cemiyet alanında gördüğü aksaklıklara çare bulmaya çabalayan bir düşünür daha vardır. Bu kişi siyaset felsefesinde İngiltere'de çıkan ilk büyük yapıtı

“Leviathan”ı kaleme alan düşünür T. Hobbes’dur (öl. 1679). Şimdi, onun filozofumuzla olan benzerlik ve farklılıklarını görmeye çalışacağız.

Hayatla iç içe olma, düşünceleri yaşamdan çıkarma bir çok İngiliz düşünürün olduğu gibi, Hobbes ve Locke’un da önemli bir özelliğidir. Her ikisi de aynı sosyal ortamda kendi siyasi fikirlerini şekillendirmişlerdir. Fakat iki düşünürün kaygıları ve kalkış noktaları aynı olsa da birbirinden farklı iki siyasi görüşle karşımıza çıkmışlardır. Locke gibi Hobbes içinde de en başta toplum bir kurgudur. Onla doğal durumun politik bir durum olduğunu söyleyen Platon ve Aristo’nun savunduğu politik naturalizm fikrine kökten karşıdrlar. ⁽¹⁾

Locke gibi Hobbes’da doğal yaşama halinden hareketle bir toplum sözleşmesine varmıştır. Onun da amacı bireylerin mutluluğunu sağlamaktır. Benzer noktaların tümü bundan ibarettir. Öncelikle Hobbes’un düşüncesinde insanlar doğal yaşama halinde bir cehennem hayatı yaşamaktadır. O doğal yaşamı şöyle tasvir etmiştir:

“Ne bir sanat, ne bir edebiyat, ne bir toplum ve hepsinden kötüsü sürekli korku ve zorlu ölüm tehlikesi. İnsan hayatı yalnız, pis, vahşi ve kısa”. ⁽²⁾

İnsanlar doğada eşit olmalarıyla beraber en büyük kötülüğü yapma kabiliyetine de sahiptir. Bencil bir ayak takımı olan insanlık doğası gereği her zaman hazza koşan ve yaşamında zararlı olan şeylerden kaçan bir yaratıktır. Asıl olan onun çıkarıdır. Hobbes’un tek bir cümle ile özetlediği gibi “insan insanın kurdudur” (Hama Hamim Lupus) Uygar durumların dışında her

⁽¹⁾ Charles ROWLEY: “Klasik Liberalizmde Yaşayan ve Ölen Nedir?” Çev. Melih YÜRÜŞEN, Liberal Düşünce Dergisi, II – VIII, (Ankara, 1997), 60

⁽²⁾ Thomas HOBBS: “Dev’den Seçme Parçalar”, Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi II Yeniçağ, Çev. Mete TUNÇAY, (İstanbul, 1969), 187

zaman herkesin herkesle savaşı vardır. Hobbes burada insanlığı suçlamaz. Ona göre insanların kendi istek ve arzularının peşinde koşması günah değildir. Çünkü doğa durumunda hiç bir mülkiyet, adalet, özgürlük, söz konusu değildir. Orada sadece kavga vardır. Kavganın erdemi ise güç ve hiledir. ⁽³⁾

Locke'un doğa durumuna ilişkin tasviri Hobbes'a göre daha az kasvetlidir. Locke için doğal yaşam hali cehennem değil, özgürlük ve eşitlik dönemidir. İnsanlar Tanrı'nın verdiği doğal akıl yasalarına bağlı kalarak eşit ve bağımsızdır. Hobbes'da insanları barışa sevk eden doğa kanunu formunda bir takım kurallardan bahsetse de bu konuda Locke'a göre hayli kötümserdir. Onun öngördüğü ilk temel yasa "barışı ara"dır. ⁽⁴⁾ Ancak Hobbes bireylerin bunu yapmak için hiç bir çıkarları olmadığını düşünmektedir. O halde insanların tutkularını değil, sağduyularını sağlayacak, doğal hukuku etkin kılacak tek bir yol vardır. Bu da "Devletin karşı konulmaz gücüdür."

Görülüyor ki Hobbes için, bireyi devlet kurmak için harekete geçiren amaç özgürlük değil barışı sağlamaktır. Onun temel saplantısı insanın doğal durumda düştüğü anarşi tehdididir. O, güç yokluğundan doğan güvensizliğe karşı korku doludur. Bunun sebebini dönemin İngiltere'sinde yaşanan iç savaşlarda görmek yanlış olmaz. İngiltere çok fazla hürriyet talep edenlerle çok fazla itaat iddialarında bulunanlar arasında yıpranmıştı. Hobbes barışın yolunu hürriyette değil, itaatte görmüştür. Buna karşın aynı kaygılar Locke'u daha çok hürriyet arayışına, bir takım sınırlı hükümet formüllerine götürmüştür.

Locke'da olduğu gibi Hobbes tanrısal kaynaklı, babadan geçme

⁽³⁾ Thomas HOBBS: a.g.e., 118

⁽⁴⁾ Thomas HOBBS: a.g.e., 189

hakları kabul etmiyor. Onun için de devleti kuran sözleşmedir. Bireyler kendi rızalarıyla güçlerinden vazgeçerek bir "itaat sözleşmesi" imzalayarak Leviathan'ı, yeryüzü tanrısını oluştururlar.⁽⁵⁾ "Rıza ilkesi" Hobbes için de önemlidir. Uyruklar arasında imzalanan bu itaatnameye egemen güç katılmadığı için o hiç bir şeye karşı sorumlu tutulamaz. O istediği gibi yasalar koyan, uygulayan, neyin erdem olup olmadığına karar veren bir devlet canavarıdır.⁽⁶⁾ Onun hakları bölünemez, geri alınamaz. Egemen güç ne yaparsa yapsın uyruklar tarafından cezalandırılmaz. Locke için ise, sözleşme yöneten ve yönetilen arası bir güven sözleşmesidir. Bireyin doğal hakları ihlal edilirse bu güven bozulur. Görülüyor ki Hobbes'un teorisinde direnme, devrim kavramlarına yer yoktur. İç savaşı önlemek için tek çare boyun eğmektir.⁽⁷⁾ Oysa Locke, direnmeyi bireyin doğal haklarının bir garantisi olarak görmekte, değer vermektedir.

Hobbes içinde uyruğun sözleşmeyle devredemeyeceği hakları vardır. Kişi ağır bir suç işlediğinde bile kendi canını savunmalıdır. Suçluda olsa kendi canını savunmak adalete aykırı düşmez.⁽⁸⁾ Hobbes can güvenliğine olan bu tutumunu mal güvenliğinde sürdürmez. Çünkü onun için mülkiyet doğal bir hak değildir. Böylece mülkiyet anlayışıyla Locke'dan ayrılmaktadır.

Hobbes, mülkiyetin yasalarının kralla bağlı olmasını daha uygun bulmaktadır. Çünkü onu hükümetler yaratmıştır ve istediği gibi denetleyebilir. Locke ise mülkiyeti emeğe dayandırarak, insanların kendi kişiliği ve emeği üzerinde hakkı olduğunu savunmaktadır. Kişinin mülkiyeti üzerinde tek söz sahibinin kendisi olması gerektiğini düşünmektedir.

⁽⁵⁾ Murat SARICA: 100 Soruda Siyasal Düşünceler Tarihi, (İstanbul, 1996), 164

⁽⁶⁾ Thomas HOBBS: a.g.e., 166

⁽⁷⁾ Alaaddin ŞENEL: Siyasal Düşünceler Tarihi, (Ankara, 1999), 317

⁽⁸⁾ Thomas HOBBS: a.g.e., 189

Hobbes'un din konusundaki görüşlerine gelince; O insanların dini ne olursa olsun kilisenin devlete tabi olmasından yanadır. Hatta Hobbes daha da ileri giderek ibadetin tek biçimli olmasını ve dinin hükümdarın uygun gördüğü bir din olmasını istemektedir. Dini değerlerin devlete bağımlı olmasını istemesinin nedeni Leviathan'ın daha çok güçlenmesi içindir. Bu düşünceleriyle Hobbes'un Locke'un seküler devlet modelinden ne kadar uzakta olduğu açıktır.

Özetle; Hobbes bencil ve kavgacı gördüğü insanı devlet kurmaya götüren yine doğal dürtüleridir. Bu da güç kullanarak sağlanan bir uzlaşma ile gerçekleşmektedir. Bütün haklardan vazgeçme güvenli ve saldırıdan uzak bir barış ortamı içindir. Hobbes'un sözleşmesini bir "saldırmazlık paktı" olarak yorumlayabiliriz. Barışın korunması için mutlak kudretli bir otorite şarttır. Bunun için Hobbes anarşizme karşı şartsız itaati, mutlak monarşiyi tercih ederken Locke despotizme karşı özgürlüğü vadeden sınırlı hükümet modelini tercih etmiştir.

B- Montesquieu

Kuvvetler ayrılığı teorisi, krallığa anayasal sınırlar getirme, temsili parlamento fikri ile Locke liberal devlet öğretisinin önemli öğelerini belirtmişti. 18. yy'da onun bu görüşlerini ileriye götüren Montesquieu (öl. 1525) olmuştur. Onun siyasal görüşlerinde Locke'un tesirleri yadsınamaz bir gerçektir. Hatta Montesquieu kendi anayasal teorisini oluştururken hayranlığını gizleyemediği İngiliz Anayasası'na değil doğrudan onun mimari olarak gördüğü Locke'un "iki inceleme"sine dayanmış gibidir.

18. yy pozitivist düşüncenin filizlenme çağıdır. Aklın yanında gözlem ve deney, doğanın yanında insanı anlamaya önem verir. Montesquieu'da yaşadığı çağdan uzak değildir. O, toplumsal olayları doğa olayları gibi gözlemlemiş ve sonuçlara ulaşmıştır. O, devlet fikrini milletlerin tarihinden, oluşturdukları kurumların yapılarını gözlemleyerek elde ettiğini söylese de birçok yorumcu Montesquieu'nun gözlemlerini sınırlı bulmaktadır.⁽⁹⁾ O "Kanunların Ruhı" (1748) adlı önemli yapıtında Krallık, İstibdat ve Cumhuriyet olmak üzere üç yönetim biçiminden bahsetmektedir.⁽¹⁰⁾ Cumhuriyet denince aklına eski çağ Roma'sı, Atina'sı, Monarşi alanında ise yalnızca İngiltere gelmektedir. Diğer çağdaş monarşilere yer vermemiştir. Bu konuda eleştirilere maruz kalmıştır. "Kanunların Ruhı" ile kuvvetler ayrılığı öğretisini geliştirerek siyasal özgürlüğü garanti altına almak istemiştir. Eser, her halkın kanunlarının kendine özgü ulusal karakteri ve fiziki çevreye uygunluk içinde olması gerektiği tezini öne sürdüğü için önemlidir.

Montesquieu'ya göre İngiltere'yi bozulmaktan ve tiranın elinden koruyan İngiliz Anayasası'dır. O hayran olduğu İngilizlerin sırrının kuvvetler ayrılığı olduğuna inanmıştır. Bu inanç onu bu anayasanın mimarı olarak gördüğü J. Locke'a götürmüştür. Locke yalnızca yasama ve yürütme erkini ayırmıştı. Yargı erkini yasama erkine bağlamıştı. Montesquieu bağımsız bir erk olarak yargı erkini koyarak, liberali devletin en önemli mekanizmasını tamamlamıştır.

Montesquieu erklerin tek bir elde birleşmesinin uluslar için felaket saymaktadır. Bunların ayrı olmasıyla, birinin diğerini denetlemesiyle keyfi yönetim engellenir. Yani özetle "iktidar iktidarla sınırlandırılmalıdır"⁽¹¹⁾

⁽⁹⁾ Ülker GÜRKAN: "Montesquieu ve Kanunların Ruhı", Ankara Üniv. H.F.D. XV, I – IV, (Ankara, 1988), 8

⁽¹⁰⁾ Charles de MONTESQUIEU: "Kanunların Ruhı'ndan Seçmeler", Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi II Yeniçağ, Çev. ve Der. Mete TUNÇAY; (İstanbul, 1969), 309

⁽¹¹⁾ Charles de MONTESQUIEU: a.g.e., 320

Yasama gücü parlamentoda, yargı yetkisi kısa süreler için seçilmiş mahkemeler ve parlamentonun asiller grubunda, yürütme ise kraldardır. Parlamento İngiltere’de olduğu gibi asiller ve halkın temsilcisi iki meclisli bir kurumdur. Parlamentonun bu çoğulcu yapısı tiranlık için bir denetim organını oluşturmaktadır. Bu görüşleri ile onun önerdiği hükümet şeklinin İngiliz yönetimi olduğunu görüyoruz. Locke gibi Montesquieu’da meşruti hükümdarlık teorisini geliştirmektedir. Üçüncü erki bir yana bırakırsak düşüncelerinde Locke’dan yararlandığını söyleyebiliriz.

Montesquieu’yu Locke ve doğal hukukçulardan ayıran önemli bir yanı vardır. Doğal hukuk anlayışında hukuk evrensel karakterde olup herkes için ayrı akıldan çıkarılmıştır. Montesquie yeryüzündeki bütün ulusları yöneten aklın varlığını kabul etmektedir. Fakat o her ulusun siyasal, yasalarını bu aklın özel halleri olduğunu söyleyerek, doğal hukukçulardan ve Locke’dan ayrılmaktadır.⁽¹²⁾ Burada Montesquieu’nun sosyolog yanıyla karşılaşmaktayız.

Montesquieu özgürlüğü, “Yasaları olan bir toplumda özgürlük istememiz gereken şeyi yapmaktan ibaret olmalıdır”⁽¹³⁾ diye tanımlamaktadır. Böylece o, özgürlüğü, hukukla ilişkilendirerek bir nevi devrime karşı çıkmaktadır. Bu görüşlerin Locke’un, özgürlüklerin tehlikeye girdiği anda direnme ve en son noktasında meşru gördüğü devrim hakkıyla örtüştüğü söylenemez. Yine de Montesquieu’nun istibdadı yermesi, temsili bir monarşi ile krallığa anayasal sınırlar getirmesi ve en çok da “kuvvetler ayrılığı” öğretisiyle Fransa ve Amerika’da devrimlere yardım ettiği aşikardır.

⁽¹²⁾ Charles de MONTESQUIEU: a.g.e., 292

⁽¹³⁾ Charles de MONTESQUIEU: a.g.e., 294

C- Rousseau

Bilindiği gibi ilk liberal hareketler İngiltere’de ve Hollanda’da ortaya çıkmıştı. 1688 İngiliz devriminden sonra İngiliz siyasal sistemindeki uygulamalar da kendisini bulmuştur. Klasik liberalizm olarak adlandırılan bu teorilerinin siyasi yönünü Locke ele almıştır. Ondan bir asır sonra “Toplum sözleşmesi” ile Fransa’da yeni bir liberal harekete kaynaklık eden bir düşünürle karşılaşyoruz. Bu liberal teorinin adı Neoliberalizm, (yeni liberalizm), esin kaynağı ise J.J. Rousseau’dur (öl. 1778). Klasik liberal öğretilerden farklı bir liberal hareketin başlatıcısı olan bu düşünürün sözleşmecî devleti Locke’un siyasi teorisiyle ne derecede örtüşmektedir? Rousseau’yu Locke’cu liberalizmden ayıran ne olmuştur? Şimdi bu sorulara cevap aramaya çalışacağız.

Her iki düşünür mutlak devletin baskı ve köleliğe, mutlak özgürlüğün ise anarşizme neden olduğunu görmüştür. Bu, Locke’u rıza ile idareden yana bir tavır almaya götürmüştü. Rousseau bundan daha fazlasını istemiştir. O, “Bireylerin canını ve malını koruyan öyle bir toplum şekli bulunmalı ki bu sayede her fert herkesle birleştiği halde yine kendine itaat etsin, eskisi gibi özgür kalsın”⁽¹⁴⁾ diyerek, istediği toplum şeklini çizmiştir.

Rousseau, Locke ve diğer sözleşmecî yazarlar gibi toplumu sözleşmeye dayandırmaktadır. Onun “doğal insanı”, doğal yaşam halinde özgür, eşit ve mutludur. İnsanlar doğal halde bu kadar mutlu ise neden bir sözleşmeye imza atıyorlar? Rousseau, tarımın başlamasının, dolayısıyla mülkiyetin ortaya çıkmasının insanları sözleşme yapmaya sevk ettiğini söylemektedir.⁽¹⁵⁾ Mülkiyetin ortaya çıkışı, eşitsizliği doğurmuş bu da insanlığı

⁽¹⁴⁾ Jean Jack ROUSSEAU: Toplum Sözleşmesi, Çev. Alpagut ERENULU, (Ankara, 1996), 45

⁽¹⁵⁾ Jean Jack ROUSSEAU: a.g.e., 55

doğal yaşam halindeki özgürlük, eşitlik ve mutluluklarına geri dönebilmeleri için birleşmeye götürmüştür. Bireylerin kendi iradeleriyle katıldığı bu sözleşme hem herkesin eşitliğini sağlayacak hem de doğal hakları garanti altına alacaktır. Locke için de doğa durumu bir özgürlük, eşitlik durumudur. Fakat Locke, Rousseau'nun tersine özgürlüğe eşitlikten daha çok değer vermektedir. Bireysel farklılıklardan doğan eşitsizliği reddetmemektedir. Burada klasik liberalizmin önemli bir yanını görüyoruz. Rousseau da klasik liberal öğretiden farklı olarak özgürlüğü güvenlik altına alan eşitliktir. Bu eşitlik toplum içinde her türlü farklılaşmaya karşı çıkan bir eşitliktir. Hatta Rousseau servet birikimine bir ölçüde izin verse de devlet içinde eşitliğin sağlanması için servet eşitliğinin sağlanmasını istemektedir.⁽¹⁶⁾

Yine Rousseau, mülkiyet anlayışı ile Locke'dan ayrılmaktadır. Locke, mülkiyeti kutsal, doğal bir hak olarak görmekte iken, Rousseau'da doğal yaşam içinde mülkiyete yer yoktur. Hatta mülkiyetin ortaya çıkması insanların toplumu kurma nedenidir.⁽¹⁷⁾ Hak ve haksızlık ayrımı mülkiyet anlayışı ile başlamıştır. Locke'un doğa durumunda ise mülkiyet hakkı, mülkiyetin sınırları doğal hukuk tarafından belirlenmiştir.

Rousseau'nun Locke'la yollarının tamamen ayrıldığı konu ise temsili rejim fikridir. Locke'a göre en iyi devlet biçimi temsili rejimdir. Buna göre, fertler yasa yapma hakkını doğrudan başkalarına devrederler. Bu, Rousseau için asla kabul edilmezdir. Yasama yetkisi halkın elinde olmalıdır. Yasalar yasa koyucu tarafından hazırlansa da onaylanmasında son kararı halk vermelidir.⁽¹⁸⁾ Rousseau'nun öngördüğü parlamento Locke'da olduğu gibi iktidarı halk adına kullanan parlamento değildir. Bunlar halkın temsilcileri

⁽¹⁶⁾ David THOMSON: Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev. Ali Yazar AYDOĞAN, (Ankara, 1997), 122

⁽¹⁷⁾ Jean Jack ROUSSEAU: Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev ve Seçme Düşünceleri, Çev. Sebahattin

EYÜBOĞLU, (İstanbul, 1970), 56

⁽¹⁸⁾ Jean Jack ROUSSEAU: Toplum Sözleşmesi, Çev. Alpagut ERENULU, (Ankara, 1996), 79

değil, sadece yasa hazırlamakla görevli memurlardır. Görülüyor ki, o Locke'un tersine yasama yetkisini küçük soylu bir azınlık yerine, halkın eline vererek doğrudan demokrasiyi savunmuş ve en önemlisi de burjuvazinin önünü tıkamak istemiştir.

Son olarak, iki düşünürün "hoşgörü" konusundaki düşüncelerine bakarsak, Rousseau'nun devlet anlayışında siyasal ve dinsel hoşgörüye fazla müsaade etmediğini görüyoruz. Çünkü devlet içinde çok farklı grup ve topluluklara izin verilmesi özel çıkarları çoğaltır bu da halkın genel istencine zarar vermektedir.⁽¹⁹⁾ Özellikle ateistler inançsız oldukları için güvensizlik yaratırlar ve toplum hayatına uygun olmadıkları için kovulabilirler.⁽²⁰⁾ Locke da Rousseau gibi ateistlere hoşgörü gösterilmemesi gerektiğini aynı nedenle açıklamıştı. Locke'un hoşgörüye başlı başına bir değer atfetmediğini görüyoruz. Onun hoşgörü anlayışı tek bir mezheple sınırlı kalmıştır. Locke için hoşgörü, toplum için bir zorunluluktan öteye gidemezken Rousseau'da çok hoşgörü insanları genel istence aykırı davranmaya sevk edebileceği için kabul edilmemelidir.

Özetlersek; başlangıçta da belirttiğimiz gibi Rousseau Locke'cu liberalizmden farklı bir teoriye Estatist liberalizme (yeni liberalizm) kaynaklık etmiştir. Bu anlayış, Locke'cu liberalizmin tersine özgürlüğü devleti minimize etmekle değil, devletle gerçekleştirebilecek bir şey olarak görmektedir.⁽²¹⁾ Bu bakımdan Locke'dan ve klasik liberal öğretilerden tamamen ayrılmışlardır. Ama yine de Rousseau ve onun takipçilerinin Locke'un rıza ilkesini eski anayasadan tamamen kurtulma ve topluma yeniden şekil vermek için kendi ülkelerine taşıdıklarını da göz ardı edilemez bir gerçektir.

⁽¹⁹⁾ Jean Jack ROUSSEAU: Toplum Sözleşmesi, Çev. Alpagut ERENULU, (Ankara, 1996), 79

⁽²⁰⁾ Jean Jack ROUSSEAU: a.g.e., 195

⁽²¹⁾ George SABINE: Yakınçağ Siyasal Tarihi, Çev. Özer OZANKAYA, (İstanbul, 1969), 119

D- John Stuart MILL

19. yy'da ise liberalizmin bireysel özgürlük isteklerinin bir başka anlatımını J.S. Mill'de (öl. 1877) görüyoruz. Locke, liberal gelenek içinde yönetimin dayanması gereken birtakım ilkeleri vermiş, özellikle rıza nosyonunu tesis etmişti. Mill faydacı felsefesi ile bu ilkeleri modern liberalizm anlayışı içinde biçimlendirmiştir.

Locke'da dahil İngiliz liberalizmin temeli faydacı felsefeyle dayanmaktadır. Locke "Şeyler haz ve acıya göre iyi ya da kötü olur." derken insanların kendi için yararlı olan şeyleri yapma hakkının olduğunu vurgular.⁽²²⁾ Mill için de her şeyden olduğu gibi bireyin mutluluğunu sağlayan yönetim biçimi iyi, engelleyen yönetim biçimi kötüdür. Locke gibi Mill'de bireylerin ortak yararda buluşabileceği inancını taşımaktadır. Locke'a göre, insanları ortak yararda buluşturan Tanrı inancı ve onun koyduğu yasalardır. Mill, insanı sosyal faydaya uygun davranmaya götüren vicdan olduğunu söyleyerek Locke'den ayrılmaz.⁽²³⁾

Mill'in özgürlüğe bakışı Locke'dan farklıdır. Mill, özgürlüğü sosyal fayda sağlamak için ulaşılması gereken bir amaç olarak görmektedir. Özgürlük birey ve toplum için vazgeçilmez bir mutluluktur. Çünkü özgürlüğün olmadığı yerde birey kendi karakterini oluşturamaz, bireysellik yok olur.⁽²⁴⁾ Yine her insan kendi mutluluğunu nasıl sağlayacağını başka insanlardan daha iyi bilir. Başkaları ona öneride bulunabilir ama karar yetkisi ondadır. Görülüyor ki Mill, kendi hayatını kendi kabiliyetine uygun sürdüren bireylerden oluşan bir toplum istemektedir. Bu, liberalizmin ana karakteri

⁽²²⁾ John LOCKE: İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, Çev. Vehbi HACIKADİROĞLU, (İstanbul, 1992), 148

⁽²³⁾ John Stuart MİLL: Faydacılık, Çev. Nazmi COŞKUNLAR, (Ankara, 1946), 137

⁽²⁴⁾ John Stuart MİLL: Özgürlük Üstüne, Çev. Alime ERTAN, (İstanbul, 1985), 102

olan, bireylerin yaşam tarzları arasında ne kadar zıtlık varsa o kadar çok ilerlemenin olacağı inancını ifade etmektedir. O halde Mill'in özgürlük savunusu, Locke gibi doğal bir haktan değil, başlı başına toplum faydasından kaynaklanmaktadır.

Mill özgürlüğün koşulu ve araçlarından biri olarak gördüğü hoşgörüye büyük değer atfeder. Hoşgörü ve özgürlük de bireyselliğin teminatıdır.⁽²⁵⁾ Locke hoşgörü argümanını dinsel inançla sınırlarken Mill, toplumsal hoşgürsüzlük problemlerini ele almaktadır. Çünkü özgürlüğün gerçekleşmesi ve bireyselliğin ortaya çıkması için hoşgörü vazgeçilmezdir. Bu da Mill'in Locke'a göre daha genel bir özgürlük savunucusu olduğunu göstermektedir.

Gerek Mill, gerekse Locke, moral kanunlarda hakikatin varlığını reddetmezler. Onlar bu hakikate kişinin kendi özgür seçimiyle ulaşması gerektiği konusunda birleşirler. Locke ruhsal kurtuluşa giden yolların bütün çeşitliliğine karşın, kişi kendi selameti için hangi yolu seçeceği kendine ait olduğunu söylemektedir.⁽²⁶⁾ Mill ise şöyle der; "Kişinin kendi yaşayışını kendi bildiği gibi düzenlemesi en iyi düzenleme olduğu için değil, fakat onun kendi yolu olduğu için en iyi yoldur".⁽²⁷⁾ Böylelikle Mill, Locke ile aynı düşüncüyü paylaşmaktadır.

Liberalizm başlangıcından beri bireysel çeşitliliğe ilişkin bir öncülden yola çıkar. Bu Locke ve Mill gibi diğer liberal düşünürler için geçerlidir. Her birey hayatı yaşamaya değer kılan şey konusunda özel bir kavrayışa sahiptir ve ona göre hareket etme hakkı vardır.

⁽²⁵⁾ John Stuart MILL: a.g.e., 93

⁽²⁶⁾ John LOCKE: Hoşgörü Üstüne Bir Mektup, Çev. Melih YÜRÜŞEN, (İstanbul, 1998), 30

⁽²⁷⁾ John Stuart MILL: a.g.e., 92

Özetle, Locke için özgürlük talebi döneminin iktidarının keyfi yönetimini sınırlamak için bir doğal hak arayışıdır. Bunun için teorisini doğal hukuk öğretisi üstüne inşa etmiştir. Mill için ise özgürlük, 1840'ların İngiltere'sinde sanayileşme ve getirdiği bunalım içinde toplumsal mutluluğun yegane yoludur. Ama yine de Mill, "Özgürlük Üstüne" adlı denemesinde Locke'un özgürlük ve onunla ilişkili kavramları modern liberalizm anlayışı içinde büyük ölçüde biçimlendirmiştir. Diğer liberal düşünürler gibi Mill'de yönetimin dayanması gerektiği bir takım ilkeleri belirlerken Locke'dan faydalanmıştır.

SONUÇ

Hayatının büyük bir kısmını 17. yy'da tamamlamasına rağmen Locke aydınlanma felsefesinin tipik bir temsilcidir. Batı ortaçağında hayat Hristiyan din adamlarının doğmalarıyla donuklaşırken bunun karşısına insan aklını ve deneyi koyan düşünürlerden biridir. O bunu yaparken dini ve Tanrı'yı reddetmemiş, dinin akla uygun olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Bu yönüyle Locke diğer aydınlanmacılardan farklı olduğunu ortaya koymuştur.

Locke, bilgi anlayışına Fransa'da öğrendiği Descartes ve onun doğuştan fikirler vardır" tezini eleştirerek başlamıştır. "İnsan Anlığı Üstüne Bir Deneme" adlı çalışmasıyla bu görüşün karşısına "doğuştan fikirler yoktur" teziyle çıkmıştır ve bu doğrultuda görüşlerini temellendirmiştir.

Locke'un devlet anlayışını ortaya koyduğu denemesi politik bir amaca hizmet etmiş olsa da, liberal öğretinin temel ilkelerini barındırdığı için önemlidir. Locke'un devlet görüşü doğal hukuk fikrine dayanmaktadır. Locke insanların vazgeçilmez doğal hakları olan yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını güvence altına alma kaygısıyla kendi rızalarıyla bir sözleşmeye imza atarak siyasal düzeni inşa ettiklerini düşünmektedir. Doğru durumundayken insanlar doğal hukuk kurallarına uygun yaşamaktadır. Bu hukuku ihlal edenler de olacaktır. Locke, bu kuralları ihlal edenleri cezalandırma hakkının herkeste bulunmasının bir kaosa sebep olacağını söylemektedir. Locke, bu kaygısını sivil topluma geçme nedeni olarak göstermektedir.

Locke'un toplum sözleşmesi ile ilgili açıklamaları belirsizdir. Fakat

Locke'un yazılarından teorisinde iki sözleşmenin varolduğunu söylemek daha uygun olacaktır. İlk sözleşme ile insanlar toplumu kurarlar. İkinci sözleşme ile yöneticilere cezalandırma hakkını devrederler. Yalnız bu haklar tek bir kişinin eline verilemez. Locke bu hakları ayrı ellere devrederek, erkler ayrılığı ilkesinin temelini atmıştır.

Locke, doğal hakların ihlal edildiği yerde kime olursa olsun başkaldırma hakkını meşru görmektedir. Yöneticiler dahil her kim bu doğa yasalarını çiğnerse Tanrı'ya muhalefet etmiş sayılmaktadır ve onu cezalandırma hakkı herkeste vardır. Böylece Locke, direnme hakkını ve son noktasında devrim hakkını ilahi iradeye dayandırarak meşrulaştırmaktadır. Tanrı kuralları diye bahsettiği doğal hukukun bilgisine sahip olmuş her insanın, ister doğa halinde ister sivil toplumda doğal haklarını korumasını Tanrı'ya karşı asli bir görev olarak göstermektedir. Böylelikle Locke görüşlerini ilahi iradeye dayandırarak 1688 devrimini doğrulamak istemiştir.

Locke'un mülkiyet ile ilgili görüşlerine gelince, o mülkiyeti doğal hak olarak görece kadar kutsallaştırmıştır. Ona göre mülkiyet doğal bir haktır ve onu kollamakta diğer doğal haklarda olduğu gibi Tanrı'ya karşı vazifemizdir. İnsanın doğal haklara aykırı davrandığında özgürlüğünü kaybedip köle durumuna düşeceğini söyleyen Locke, mülkiyete yapılan en ufak saldırıyı bile ölüm cezası için yeterli görmektedir. Bu bizi açıkça Locke'un mülkiyete, yaşam ve özgürlükten çok daha fazla önem verdiği sonucuna götürmektedir. Diğer bir husus ise, Locke'un insanın emeğiyle elde ettiği mülkiyete doğa yasalarıyla bir sınır çekmeye kalkması, daha sonra da kendi koyduğu sınırları kendi eliyle kaldırmış olmasıdır. Böylelikle Locke, sınırsız mülkiyet birikimine imkan vermiş, burjuvazinin mülkiyet tutkusuna kapı açmıştır.

Kölelik hakkındaki görüşlerine baktığımızda, Locke köleliği doğal hukuk temelinde haklı görmektedir. İnsanın özgür doğduğunu söyleyerek

Filmer'a şiddetle karşı çıkmasına rağmen, bazı insanların köle doğduğunu kabul eden Caroline Anayasası'nın hazırlanmasına yardım etmesi şaşırtıcıdır. Bu aklımıza şu soruları getiriyor. Locke'un özgür doğmuş dediği insan kimdir? Locke doğal haklar doktrinini kimler için yazmıştır?

Locke, "Hoşgörü Üstüne bir Mektup"da ise, devlet ve dinin sınırlarını net bir şekilde çizmektedir. "Devletin varlık nedeni bireyin inandığı gibi yaşamasını engellemek değil, kolaylaştırmaktır"⁽²⁷⁾ ifadesiyle "devletin araçsallığı" ilkesini açıkça ortaya koymaktadır. Locke mektupta, ruhsal kurtuluş konusunda her insanın eşit ölçüde yanılabilir olduğunu, bundan dolayı kimsenin inancını bir başkasına zorla dayatmayacağını belirtmektedir. Filozofun hoşgörü meşrulaştırmasında, aklın yanılabilirliği ilkesinden hareket ettiğini görüyoruz. Oysa Locke, doğal hukuk anlayışında Tanrı tarafından tüm evrene ve insanlara verilmiş olan birtakım değişmez yasaların var olduğunu kabul etmekte ve akli iyi işleyen her insanın bu yasaları elde edebileceğini söylemektedir. Belirli bir akli olgunluğa erişen her insanın bu yasaları bilebileceğini ve bu yasalara uymasının Tanrı'ya karşı bir zorunluluk olduğunu ifade etmektedir. Locke, daha da ileri giderek bu hukuku ihlal edenlerin cezalandırılmalarını istemektedir. Diğer tarafta ise iman konusunda aklın yanılabilir olduğunu kabul etmekte, buna dayanarak tüm insanları hoşgörüye çağırmaktadır. Burada Locke'un hukuk anlayışı ile iman üstüne düşünceleri arasında büyük bir tezatlığın bulunduğu açıkça görüyoruz.

Locke'un hoşgörü argümanının ise diğer liberal öğretilerden farklı bir hoşgörü anlayışı taşıdığını söyleyebiliriz. O hoşgörü, kendi başına istenir bir şey değil, hoşgörüsüzlüğün vereceği zarardan yola çıkarak pratik bir çare olarak görmektedir. Locke'un hoşgörü meşrulaştırması Katolikliğe karşı Protestanlığın savunusu niteliğindedir. Bu argüman Katolik II James ve hanedanlığının inançlarını halka zorla dayatarak iktidarlarını güçlendirme

abalarına engel olmak için kullanılmıştır. Locke'un hoşgörü anlayışı, hoşgörüyü özgürlüğün ve bireyselliğın teminatı olarak gören liberal filozoflardan oldukça farklı olduğu açıktır. Bize göre onun hoşgörü anlayışı, dönemin politik arenasında Katolikliğı dayatan iktidara karşı mücadele veren Protestanlığın savunusudur. Locke'un başka alanlarda ve başka dinlere gösterilen hoşgörüsüzlüğü argümanında yer vermemesinin nedeni budur. Locke "doğal hukuk fikrini" kullanarak ateistlere olduğu kadar Katolikliğ ve diğr dinlere hoşgörü gösterilmemesi gerektiğini açıkça tembihlemektedir.

Locke ile ilgili bu çalışmamızda son olarak diyebiliriz ki; onun görüşleri dönemin politik ekişmelerinde kullanılsa da, tarih sahnesine, yeni çıkan burjuvazinin siyasi görüşlerini sistemleştirmiş olsa da, insan hürriyetine getirilebilecek sınırları ortaya koymaya çalıştığı için önemlidir. Locke akıl çağının olduğu gibi devrim çağının dşnseli olmuştur. Ortaya koyduğu fikirler ve 17. yy'da bize gsterdiğı yönetimin dayanması gereken ilkeler onu liberalizm geleneğinin öncüsü yapmaya yetmiştir.

²⁷ John LOCKE: Hoşgörü ştne Bir Mektup, ev. Melih YüRüşEN (İstanbul, 1998), 77

KAYNAKÇA

AKIPEK, İlhan

1952 "Kuvvetler Ayrılığı Ruhu", Ankara: Ankara Üniv. Hukuk Fak.
Dergisi IX: 383 – 389,

ARSEL, İlhan

1968 Anayasa Hukuku, İstanbul: Sırlar Matbaası,

AMİTTOY, Jacob Ben

1983 Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev: Mehmet Ali KILIÇBAY, Ankara:
Savaş Yayınları

AKARSU, Bedia

1984 Felsefi Terimler Sözlüğü, Ankara: Savaş Yayınları

ASCRAFFT, Richard

1987 Revolutionary Politics and Locke's Two Treatises of
Government, London: Cambridge University Press

AKPINAR, Ayşegül

1993 "Hukuk Felsefesi Açısından John Locke'da İhtilal Hakkı Teorisi,"
Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

ARSLAN, Ahmet

1997 "İbni Haldun", Ankara: Vadi Yayınları

AYDIN, Ayhan

2000 Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası, İstanbul: Alfa Yayıncılık

BOLAY, Süleyman Hayri

1996 Felsefi Doktrinler Sözlüğü, Ankara: Akçağ Yayınları

BÜLBÜL, Kudret

1997 "Locke, Mill, Hayek ve Liberal Özgürlük Düşüncesinin Gelişimi",
Ankara: Liberal Düşünce Dergisi, II-VIII:122-133

BOUILLON, Hardy

1998 John Locke Çev: Ali İbrahim SAVAŞ, İstanbul: Liberte Yayınları,

BERNOSCANI, Robert

1999 İrk Kavramını Kim İcat Etti? Çev: Zeynep DİREK, İstanbul: Metis Yayınları

CRESPINGLY, Anthony de

1993 Çağdaş Siyaset Felsefesi Çev: Mete TUNCAY, Ankara: Remzi Kitabevi,

CEVİZCİ, Ahmet

1996 Felsefe Sözlüğü, Ankara: Ekin Yayınları,

ÇİÇERO

1969 "Kamu Devleti ve Yasalar'dan Seçmeler," Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi Der: Mete TUNCAY, İstanbul: Teori Yayınları

ÇETİN, İsmail

1995 John Locke'da Tanrı Anlayışı, Ankara: Vadi Yayınları

DUNN, John

1969 The Political Thought Of John Locke, London: Cambridge University Press

DESTİCİ, Mustafa

1994 "John Locke'da Tabiat Kanunu Fikri" Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

GOUGH, J.W.

1956 John Locke's Political Philosophy, Oxford: Clarendon Press

GÜRKAN, Ülker

1988 "Montesquieu ve Kanunların Ruhu", Ankara: Ankara Üniv. Hukuk Fak. Dergisi, XL - I-IV: 371 – 378

GÜRİZ, Adnan

1992 Hukuk Felsefesi, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları

GÖKBERK, Macit

1993 Felsefe Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi,

GÜREL, Alper

1998 "Demokrasi Piyasa Ekonomisi ve Liberal Düşünce Geleneği",
Ankara: Liberal Düşünce Dergisi, II-XII:55 – 67

HOBBS, Thomas

1969 "Dev'den Seçme Parçalar" Batıda Siyasal Düşünce Tarihi II Yeni Çağ, Der: Mete TUNCAY, İstanbul: Teori Yayınları,

KRANZ, Walter

1984 Antik Felsefe Çev: Suad Y. BAYDUR, İstanbul: Sosyal Yayınları,

KEYMAN, Selahattin

1992 "Tabii Hukuk Doktrinini Epistemolojik Tahlili", Ankara: Ankara
Üniv. Hukuk Fak. Dergisi, XLVIII - I – IV:319 – 325

LOCKE, John

- 1954 A Essay On the Law of Nature, Translated to English and ed. by W. Vonle, Oxford: Clarendon Press,
- 1960 "Two Treatises of Government", Locke's Two Treatises of Government, ed. by Peter LASLETT, London: Cambridge University
- 1969 "Yönetim Üstüne İki İnceleme'den Seçmeler", Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi II, Yeni Çağ Çev: Mete TUNCAY, İstanbul: Teori Yayınları
- 1992 İnsan Anlığı Üstüne Bir Deneme, Çev: Vehbi HACIKADİROĞLU, İstanbul: Kabalcı Yayınları
- 1998 Hoşgörü Üstüne Bir Mektup, Çev: Melih YÜRÜŞEN, İstanbul: Liberte Yayınları

LASLETT, Peter

1960 The English Revolution and Locke's Treatises, London: Cambridge University Press.

LEISSER, Burton

1982 Great Thinkers of Western World, Oxford: University Press

MİLL, J.S.

- 1946 Faydacılık Çev: Nazmi COŞKUNLAR, Ankara: Ar Basımevi,
- 1985 Özgürlük Üstüne Çev: Alime ERTAN, İstanbul: Belge Yayınları

MONTESQUIEU, Charles de

- 1969 "Kanunların Ruhu'ndan Seçmeler", Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi II. Yeni Çağ Çev: Mete TUNCAY, İstanbul: Teori Yayınları

ÖKTEM, Niyazi

- 1988 Hukuk Felsefesi, Ankara: Remzi Yayınları

ROUSSEAU, J.J.

- 1970 Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev ve Seçme Düşünceleri, Çev: Sebahattin EYÜPOĞLU, İstanbul: Cem Yayınevi
- 1996 Toplum Sözleşmesi Çev: Alpagut ERENULU, Ankara: Öteki Yayınları

ROSS, W.D.

- 1993 Aristoteles Der: Ahmet ARSLAN, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları,

ROWLEY, Charles

- 1997 "Klasik Liberalizmde Yaşayan ve Ölen Nedir?" Çev: Melih YÜRÜŞEN, Ankara: Liberal Düşünce Dergisi, II-VIII:55 – 71

RUSSELL, Bertnard

- 1998 Batı Felsefesi Tarihi, Çev: Muammer SENCER, İstanbul: Say Yayınları

SAYAR, Leyla

- 1968 İngiliz Harsı ve Fikir Hareketleri (Elizabeth Devrinden XIV Asra Kadar), Ankara: Sırlar Matbaası

SABİNE, George

- 1969 Yakınçağ Siyasal düşünceler Tarihi, Çev: Özer OZANKAYA, İstanbul: Cem Yayınları

SARICA, Murat

- 1996 100 Soruda Siyasal Düşünceler Tarihi, İstanbul: Gerçek Yayınları

SUNAR, İlkay

1999 Düşün ve Toplum, Ankara: Doruk Yayınevi

ŞENEL, Alaaddin

1999 Siyasal Düşünceler Tarihi, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları

THOMSON, David

1997 Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev: Ali Yazar AYDOĞAN, İstanbul:

Şule Yayınları

YÜRÜŞEN, Melih

1996 Liberal Bir Değer Olarak Ahlaki ve Siyasi Hoşgörü, İstanbul: Yapı

Kredi Yayınları

YAYLA, Atilla

1998 Liberalizm, Ankara: Liberte Yayınları

WEBER, Alfred

1991 Felsefe Tarihi Çev: H. Vehbi ERALB, İstanbul: Sosyal Yayınları

ZABUNOĞLU, Yahya Kazım

1957 "Thomas Hobbes" Ankara: Ankara Üniv. Hukuk Fak. Dergisi, IV –
I-IV:300 – 315